

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра української та зарубіжної літератур

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Мельник Н. Г.

Протокол № _____

« ____ » _____ 2020 р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 2020 р.

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБРАЗУ УКРАЇНСЬКОГО ЕМІГРАНТА
В РОМАНІ МАРИНИ ГРИМИЧ
«ПАДРЕ БАЛТАЗАР НА ПРИЗВИСЬКО ТОЙВО»

Кваліфікаційна робота студентки
факультету української філології
групи УМЛІ-м-15
другого (магістерського) рівня
спеціальності 014.01 Середня освіта
(українська мова і література),
додаткової спеціальності –
українознавство
Динник Тетяни Олександрівни

Керівник:
доктор філологічних наук,
професор **Ковпик С. І.**

Оцінка:
Національна шкала _____
Шкала ECTS ____ Кількість балів _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Динник Т. О. Художня інтерпретація образу українського емігранта в романі Марини Гримич «Падре Балтазар на прізвисько Тойво» : рукопис, Кривий Ріг, 2020. 69 с.

У магістерській роботі досліджено специфіку моделювання художнього образу емігранта в романі М. Гримич «Падре Балтазар на прізвисько Тойво», виявлені особливості використання прийомів творення образів емігрантів.

Розкрито зміст понять «емігрантський текст», «художній образ»; систематизовано теоретичні відомості; проаналізовані явища; визначено еволюцію образів-емігрантів в українській літературі.

Ключові слова: емігрант, емігрантський текст, художній образ, художня інтерпретація, художнє моделювання.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	7
1.1. Традиції художнього моделювання образу емігранта в зарубіжній літературі.....	7
1.2. Еволюція образу емігранта в українській літературі.....	11
Висновки до першого розділу.....	20
РОЗДІЛ 2. ПРИЙОМИ ХУДОЖНЬОГО МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗІВ ЕМІГРАНТІВ У ТВОРАХ ЛІТЕРАТУРИ	21
2.1. Прийоми творення образів емігрантів у творах української літератури.....	21
2.2. Художнє осмислення образів українських заробітчан у сучасній зарубіжній літературі.....	30
Висновки до другого розділу.....	35
РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА ХУДОЖНЬОГО МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗУ ЕМІГРАНТА В РОМАНІ М. ГРИМИЧ «ПАДРЕ БАЛТАЗАР НА ПРИЗВИСЬКО ТОЙВО»	37
3.1. Художнє моделювання основних рис характеру падре Балтазара	37
3.2. Вплив соціуму на формування характеру падре Балтазара....	41
3.3. Місія українського емігранта в Бразилії.....	48
3.4. Художня інтерпретація повсякдення емігранта.....	54
Висновки до третього розділу.....	62
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	65

ВСТУП

Еміграційні процеси та причини, що спонукали людей залишати свою батьківщину, а також наслідки такого переміщення неодноразово осмислювалися у творах зарубіжної літератури. В українській літературі роздуми про явище еміграції особливо активізувалися наприкінці ХІХ століття та пожвавилися на початку ХХ століття. Саме на цей період припадає розпал однієї з найпотужніших хвиль української еміграції за кордон. З того часу українське письменство сформувало національну традицію художнього моделювання образів-емігрантів. Тема еміграції репрезентована в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст., зокрема у творах Т. Бордуляка, С. Васильченка, Грицька Григоренка, П. Карманського, Б. Лепкого, Л. Лопатинського, О. Маковея, Д. Марковича, В. Потапенка, В. Стефаніка, А. Чайковського, М. Черемшини та ін.

Український еміграційний дискурс культивує різноманітні теми та проблеми. Така масштабність дозволяє розширити наукове уявлення про сам феномен еміграції в її художньому осмисленні письменниками. Сучасна українська література останніх років помітно рясніє образами-емігрантів, що зумовлено посиленням еміграційних процесів в українському суспільстві.

Незважаючи на багаторічну традицію звернення до образу-емігранта в українській літературі, на сучасному етапі її розвитку, зазначений тип художнього образу потребує деякого уточнення та переосмислення в українському літературознавстві. Викладене вище засвідчує те, що тема наукової праці є **актуальною**.

Художні образи українських емігрантів ставали об'єктами вивчення вітчизняних і зарубіжних літературознавців, зокрема: Л. Горболіс, О. Шостак, О. Вешелені, Г. Скрутул та ін.

Мета роботи полягає в тому, щоб шляхом аспектного аналізу дослідити специфіку художньої інтерпретації образу українського емігранта у романі М. Гримич «Падре Балтазар на прізвисько Тойво».

Для досягнення зазначеної мети необхідно було розв'язати такі

завдання:

- проаналізувати теоретико-методологічні засади дослідження корпусу творів про еміграцію;
- окреслити особливості художнього моделювання художніх образів емігрантів в зарубіжній літературі;
- схарактеризувати особливості художньої інтерпретації образу емігранта у романі М. Гримич «Падре Балтазар на прізвисько Тойво»;
- узагальнити результати дослідження у висновках.

Об'єктом дослідження є роман М. Гримич «Падре Балтазар на прізвисько Тойво» (2018).

Предмет дослідження – особливості художньої інтерпретації образу емігранта у романі М. Гримич «Падре Балтазар на прізвисько Тойво».

Основні методи дослідження: аналітичний огляд, аспектний аналіз, елементи психоаналізу, порівняльний аналіз, інтертекстуальний аналіз, метод синтезу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше досліджено роман М. Гримич «Падре Балтазар на прізвисько Тойво» з точки зору художнього моделювання образу українського емігранта; виявлено особливості моделювання образів емігрантів у сучасній українській літературі.

Практичне значення кваліфікаційної роботи. Зміст роботи сприяє дослідженню образів емігрантів у галузі літературознавства та українознавства. Отримані результати можуть бути використані вчителями для підготовки до позакласних заходів або факультативів з української літератури, викладачами під час викладання курсу «Сучасна українська література», плануванні спецкурсів, семінарів з патріотичного виховання, у науково-дослідницькій роботі студентів філологічних факультетів під час вивчення емігрантського тексту.

Результати дослідження було **апробовано** у вигляді доповідей на студентських наукових читаннях кафедри української та зарубіжної літератур

Криворізького державного педагогічного університету (14 травня 2020 року); доповіді на II Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих науковців «Україністика: нові імені в науці», яка відбулася 22-23 квітня 2020 року на базі ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» Горлівського інституту іноземних мов.

За темами виступів опубліковано статтю:

1. Динник Т. О. Еволюція образу емігранта в українській літературі. *Матеріали студентських наукових читань*: зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2020. Вип. 7. С. 94-98.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, супроводжуваних висновками, загальних висновків, списку використаної літератури, котрий нараховує 57 позицій. Повний обсяг наукової праці 69 сторінок, з яких 64 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Традиції художнього моделювання образу емігранта в зарубіжній літературі

Еміграційні процеси, спричинені різними факторами в залежності від періоду історії, властиві більшості світової спільноти. Вони набувають різноманітних форм, видів, масштабів і напрямків, охоплюють усі прошарки населення.

Проблема еміграції широко представлена у зарубіжній літературі. Письменники розкривають образи персонажів-емігрантів, які обрали міграцію, як спосіб покращити своє матеріальне становище, або ж образи тих емігрантів, для яких переселення було вимушене під тиском тяжких обставин, а то й депортації, виселення чи заслання.

Яскравим підтвердженням того, що ця тема не втрачає актуальності слугує думка чеського письменника Чеслава Мілоша: *«Сьогодні сотні тисяч і навіть мільйони людей, зігнаних із насиджених місць війнами, економічним гнітом, політичними переслідуваннями, покидають рідні краї, й емігрант – наприклад, письменник, художник, інтелектуал, який залишив свою країну з тих чи інших, скажімо так, тонких мотивів, гнаний не тільки загрозою голоду чи страхом перед поліцією, – не може думати про свою долю відірвано від долі цих мас. Їх кочове існування, нетрі, де вони найчастіше туляться, пустелі непривітних вулиць, на яких граються їхні діти, – це, в якомусь сенсі, і його доля. Він відчуває з ними солідарність і запитує себе: можливо, вигнання – все більш універсальний образ людської долі?»* [15, с. 71]. Тобто, еміграція – це явище, котре має глобальні масштаби.

У свій час до теми еміграції звернувся Е. М. Ремарк, який у низці романів («Полюби ближнього свого», «Тріумфальна арка», «Ніч в Лісабоні», «Тіні в раю» і в незавершеному романі «Земля обітована») порушив проблеми

складного життя емігрантів, котре зумовлене відсутністю грошей, документів і неможливістю працювати легально, вони постійно перебувають під загрозою виселення з країни.

Письменник акцентує увагу на тому, що емігранти мають низку відмінностей від звичайних громадян. Вони відрізняються перш за все тим, що досить рідко живуть під своїм справжнім ім'ям. Наприклад, у романі «Полюби ближнього свого» головні герої Керн і Штайнер розмірковують над роллю імені у долі вигнанців: *«Іноді це смішно, що у тебе є ім'я, правда? Особливо вночі... А ще коли у тебе немає паспорта. Імена мають бути записані, інакше вони тобі не належать»* [38]. У цих словах відображена трагедія особистості емігранта, який втрачає відчуття приналежності до свого імені. Подібний мотив володіння іменем, лише як засобом для виживання, наявний у романі «Тріумфальна арка», де головний герой зазначає, що Равик не є першим і справжнім іменем, це вже третє за рахунком. Ще один герой цього твору Рос переконаний, що ховатися під покровом чужого імені є долею емігранта: *«Мені вже давно не здавалося дивним мати інше ім'я і жити по паспорту померлого... Своє справжнє ім'я я майже забув. Багато що забувається, коли йдеться про голе виживання»* [39].

Йозеф Шварц же навпаки протягом певного часу перебував без документів, але послуговується власним іменем та прізвиськом Бауманн. І лише згодом отримує у спадок від померлого Йозефа Шварці паспорт та ім'я. А щоб дістатися від Марселя до Лісабона після того, як йому вдалося врятуватися від гестапо, він послуговується іменем та автомобілем Георга Юргенса. У світі безправних емігрантів ім'я – це лише тимчасовий квиток, перепустка, що постійно обмінюється на іншу, а коштує найдорожчого, що має людина – життя.

Помітне місце в долі емігранта Е. М. Ремарк відводить випадку. Саме через те, що обставини склалися не на їхню користь, Равик був вигнаний із Франції, а Людвиг Керн зі Швейцарії.

У романі «Ніч у Лісабоні» якраз завдяки щасливій випадковості доля звела Хелен і Йозефа з американцем, який допоміг їм дістати візи та квитки на

корабель до Америки. І ці квитки стали рятівними для героїв. Мабуть, не дарма Людвіг Керн називає випадок «*долею емігрантів*» [37]. Саме випадок відіграє для емігранта з іншої країни визначальну та ключову роль у перебігу його емігрантських мандрів.

Усіх персонажів-емігрантів Е. М. Ремарка об'єднує доброта, уміння любити, пробачати, підтримувати одне одного в скрутну хвилину, і, не зважаючи на всю складність їхнього існування, на постійні небезпеки, що загрожують їм, ці герої вміють радіти життю, хоча й залишаються постійно і всюди чужими. Оптимізм – це одна із визначальних рис персонажів-емігрантів Е. М. Ремарка.

Таке своєрідне розмивання національної самоідентифікації, відчуття себе громадянином швидше світової спільноти, ніж конкретної країни внаслідок постійної міграції порушує Ч. Мілош у творі «Родинна Європа», у передмові до видання 2001 року він зазначив: *«Моє становище у Франції 50-х років було, м'яко кажучи, важким. Я не мав ані роботи, ані жодного престижного фаху. Переді мною постала проблема самоідентифікації. Чи я мав стати західним європейцем, або ж просто громадянином світу?»* [27, с. 6]. Письменник особисто відчув на собі ставлення до емігрантів у Європі.

Досить широко та різнобічно намагається розкрити образ емігранта Марина Левицька в романі «Два фургони», демонструючи читачеві, що ця проблема є міжнародною. Саме тому героями твору є громадяни України – Ірина та Андрій, Азії – китаянка Сонг Йїнь, малайзійка Су Лай Бі, Африки – малавієць Емануель, Центральної Європи – поляки Томаш, Йола, Марта, які шукали кращого життя на території Англії.

У цьому творі емігрант постає перед нами різнопланово, відкривається дещо по-новому. Емігрувала з метою покращення матеріального становища лише одна героїня твору – полька Йола, яка змушена була стати заробітчанкою через хворобу сина. Інші ж персонажі змінили місце проживання аби задовольнити зовсім не матеріальні потреби, а швидше бажання самореалізуватися та розвиватися. Вони розглядають Англію, як країну

можливостей. Але рішення кожного залишити рідну державу обумовлене її політичними та суспільними процесами.

Наприклад, китаянка Сонг Йїнь наважилася на цей крок через бажання здобути освіту, яке стало неможливим у Китаї через те, що її батьки всі відкладені кошти сплатили в державну казну у вигляді великого податку, щоб отримати дозвіл на народження другої дитини. Інша ж китаянка Су Лай Бі, хоч і виросла в достатньо заможній сім'ї, проте втікає до Англії через етнічні утиски китайців у Малайзії. Вона закохалася у сина батькового партнера, але ці стосунки були неможливими через те, що він малайзієць. Його батько заборонив їм зустрічатися. Су Лай Бі не мала іншого виходу, як виїхати із країни.

Африканець Емануель має типову долю для малайзійця. Ця країна таврована третьосортною, тут неймовірно висока смертність від СНІДу. Утративши батьків, хлопець вирішує відшукати старшу сестру в Англії.

Віталій приїжджає в Англію з Придністров'я, яке є так званою «сірою зоною» пострадянщини. Він вирушає в пошуках щастя, оскільки не зміг віднайти його на батьківщині, де процвітають безробіття і всім керують злочинні угруповання, де немає абсолютно ніякої надії на майбутнє.

Поляки Йола, Томаш та Марта теж прибувають до Туманного Альбіону з бажанням самореалізації, яку їм не вдалося реалізувати на батьківщині.

Головні персонажі роману Ірина та Андрій є типовими представниками українських заробітчан. Прикметно те, що вони протиставляються, позиціонуючи два регіони України. Ірина має проукраїнське налаштування і не бажає назавжди залишати свою країну. Андрій є абсолютно протилежним типом. Він досить скептично сприймає патріотичні настрої Ірини. Мета міграції у них різна: для Ірини – це пошуки романтичних пригод на літніх канікулах, а для Андрія – намагання знайти шахтарську радянську ідилію, так часто описувану батьком.

Таким чином, у романі Марини Левицької емігранти постають вже не такими безправними. Близькими вони є до образів емігрантів Еріха Марії

Ремарка окремими рисами характерів, а саме: добротою, бажанням підтримати одне одного. Кожен із них переслідує свою мету переїзду, але вони все ж залишаються чужими на просторах гостинної країни, втрачаючи при цьому національну приналежність.

Абсолютно авантюрний і новий образ заробітчани художньо осмислює М. Левицька в романі «Коротка історія тракторів по-українськи». Головна героїня якого виходить заміж за старого вдівця Миколу Маєвського, українця, який залишився жити в Англії після Другої світової війни. Перед нами постає абсолютно меркантильна жінка із деградованими моральними принципами та відсутністю національної самоідентифікації, що видно з її покрученого суржика. Її мета абсолютно приземлена – забезпечити заможне життя для себе та свого сина.

Отже, у зарубіжній літературі тема еміграції є також дуже актуальною. Проте, способи художнього моделювання образів-емігрантів є своєрідними. Так, емігрант у творах зарубіжної літератури шукає в іншій країні можливостей самореалізуватися, він прагне знайти комфортні умови для свого проживання, він мандрує, насолоджується життям. Для європейського емігранта інша країна – це країна нових можливостей, де він знаходить нових друзів, відкриває в собі нові здібності та вміння.

Відзначимо, що діаспорні українські письменники в зарубіжній літературі, торкаючись теми еміграції акцентують увагу на вимушених переїздах українців через певні матеріальні та соціальні проблеми.

1.2. Еволюція образу емігранта в українській літературі

Починаючи з двадцятого століття в українській літературі з'являються образи українців, які через різні обставини були змушені покинути батьківщину і поїхати у далекі та чужі країни. Література завжди була та залишається засобом зображення тих настроїв та подій, які панують у суспільстві. Той факт, що темі еміграції українського населення присвячено значну кількість художніх

творів, говорить про те, що вона була важливою для нашого народу.

Причини, що спонукали українців масово залишати свою країну, були різноманітними. Найчастіше це були злидні, голод, неможливість досягти бажаних умов життя в рідній країні. Сприяли переселенню також війни та хвороби. Такі причини були в минулому, вони зникли, проте еміграція залишилася. На сьогодні від'їзд українців на чужину – це бажання самореалізації та пошук кращого життя.

Образ емігранта вперше почав з'являтися в українській літературі з часів перших хвиль еміграції населення, починаючи з кінця ХІХ-початку ХХ століть. Найкраще втілення образ знайшов у новелах Василя Стефаника «Камінний хрест» та Андрія Чайковського «Бразильський гаразд». Тематика обох творів дещо схожа – зневіра в житті, тяжка праця та бідність, змушує селян із Західної України залишити рідний дім, та почати шукати кращого життя за кордоном – у Канаді та Бразилії.

Твори Стефаника та Чайковського подібні у зображенні образу емігранта – в обох авторів це втомлені життям люди, які більше не можуть і не хочуть перебувати на межі виживання. Таким ми бачимо головного персонажа твору Василя Стефаника: *«Іван бив палі, бив кілля, виносив на нього тверді кицьки трави і обкладав свою частку довкола, аби осінні і весняні дощі не сполікували гною і не заносили його в яруги. Вік свій збув на тім горбі. Чим старівся, тим тяжче було йому, полomanому, сходити з горба»* [48].

Незнайомі країни були для людей великою мрією, життя там здавалося їм ледь не казковим: *« – Як я вам уже говорив, до Бразилії не так-то дуже далеко; але сама Бразилія — то такий великий край, удвоє більший від Європи. Там маєте і тепло, і холодно, і ліси, і степ — що хто хоче і кому що до вподоби. Бери землі, скільки хочеш, і податку не плати жодного... А яка там земля урожайна! Там плуга ніхто не знає: от поштурхаєш землю патином і сієш збіжжя; навіть борони не треба. А вродить чи жито, чи пшениця, чи кукурудза, як той гай; а буряки, а морква — як бані!»* [51] так описує Бразилію один із персонажів новели Андрія Чайковського.

Проте чи дійсно життя на чужині відповідало надіям переселенців, що вирішили змінити місце перебування? Чи вони опинялися знову в тяжких умовах, тільки вже не вдома? Куди б не вирушили українці, всюди їх очікувала праця, проте в інших країнах у них хоча б була можливість досягти достойного життя для себе та своїх родин.

Наступним етапом формування образу заробітчанина в українській літературі є творчість письменників-емігрантів, твори яких додали нових рис у зображення переселенців.

Звернення до теми життя емігрантів є надзвичайно цінним джерелом зображення існування нашого народу за межами України. У контексті емігрантської літератури важливо згадати твори Уласа Самчука «На твердій землі» та збірку новел Докії Гуменної «Серед хмаросягів».

Герой Самчука після довгих поневірянь, спромігся здобути власний дім, про який він тільки мріяв, проте його шлях був дуже довгим та тернистим, що і демонструє письменник: *«Але я відважився ту заборону порушити, жереб кинуто і ось я вперше за всі свої тридцять вісім років життя, зробився власником пречудного кусника нашої плянети, тридцять два фути широкого, сто вісім довгого, під кокетливим горбиком звивистої вулиці Глен, де пишався в західному сонці, на два поверхи, «мій дім — моя фортеця», з верандою колоніального стилю, до якої від хідника вело тридцять двоє че дуже надійних, бетонових східців»* [43]. Образ емігранта залежно від часу набуває все нових характерних рис, що робить його багатограним, проте деякі якості залишаються незмінними: перш за все це працелюбність та цілеспрямованість.

У збірці Докії Гуменної «Серед хмаросягів» зображено життя українців із різних позицій. У збірці художньо інтерпретовано образ емігранта так, щоб акцентувати увагу на ключових та значущих для українців аспектах культурної пам'яті: *«Мама варить борщ і ліпить вареники, Катря миє підлоги, Олеся застеляє на стіл вишивану скатерку і такі ж вишивані серветки розкладає, склянки, виделка, ножі, тарілки розставляє... Петруся послали за содовою водою, бо вчора забули купити. А тато має генеральний нагляд над цим усім.*

На обід до них має прийти американець. То треба йому показати нашу культуру, чи ж не так?» [11]. У такий спосіб українці популяризували все українське та демонстрували свою відданість національним традиціям.

До теми еміграції звернулися і письменники ХХІ століття. Цікавим є погляд на переселенців у творі Марини Гримич «Падре Балтазар на прізвисько Тойво». Розповідається про авантюриста, який опиняється у Бразилії та потрапляє до української колонії Нова Австрія і створює там майже ідеальне суспільство. Роман пронизаний таємничістю і демонструє, що для того, щоб знайти своє місце на чужині, українцям не рідко доводилося використовувати різні способи виживання.

Ще одна сучасна письменниця Наталка Сняданко у романі «Фрау Мюллер не налаштована платити більше» розкриває образ жінки-заробітчанки Христини. Вона вміє відсторонитися від нудних та марудних хатніх обов'язків, супроводжуючи роботу співом, прослуховуванням аудіокниг та постійним самоаналізом і самопізнанням. Дівчина намагається концентруватися на теперішньому, аби утримати внутрішню гармонію. Христина мала таку ж причину та мету еміграції, як і інші переселенці: заробити грошей, покращити своє матеріальне становище. Але під час перебування за кордоном героїня разом із подругою використали час для власного розвитку, отримали нові знання та нових знайомих. Христина наділена умінням аналітично мислити та оцінювати все, що відбувається, схильністю до роздумів: *«Витираючи пилюку, вона все частіше поринала у вивчення назв, за якими стояли події життя господарів, і намагалася відчитати, що відбувалося в цій сім'ї, коли вони купили ось таке видання «Чарівної гори» Томаса Манна – народження першої дитини? Другої? А що спонукало придбати повне зібрання книг Достоевського? Сварка? Зрада? Нудьга? Надто холодна зима? Поволі це навіть дозволило їй примиритися з процедурою витирання пилу з книг і сприймати її не так негативно, як раніше» [46, с. 251-252].*

Отже, Христина та Олеся – це новий сучасний тип емігрантів із України. Дівчата намагаються поєднати процес заробітку грошей з можливостями

самовдосконалення. Які розкриваються їм за межами держави. Ці образи помітно відрізняються від стереотипного художнього моделювання емігрантів.

Зосим Дончук увійшов в українську літературу в кінці 50-х рр. ХХ ст. перш за все як автор сатиричної повісті «Гнат Кіндратович», у якій зображено радянського експедитора, новоспеченого шахрая в умовах повоєнної еміграції в США та Канаді. Персонаж потрапляє в Новий світ маючи при собі й аксесуари багатого життя: баварський капелюх, краватку-метелик та цигарки «Кемел». Головного героя приваблювала Америка, як втілення омріяної свободи, символом якої є загальновідома статуя в Нью-Йорку. Але для відлюдька Гната Кіндратовича довгоочікувана свобода перш за все символізує великі гроші, виручені від продажу алкоголю. А також, що не менш важливо, це ще й можливість контролювати інших. Це є наслідком успадкування схильності до панування, породженого монополізацією СРСР: *«Вперше Гнат Кіндратович відчув дух господаря. Він користався найманою робочою силою, за яку в ССРСР засилають на Сибір. А тут він пан. Та ще який пан. У нього краму стільки, що якраз за советськими законами вистарчить десять років далеких таборів. А тут усе це придбав даром. Так! Чудова система – капіталізм. Хто був нічим, той стане всім, себто багатієм»* [13]. Жага до збагачення, що є панівною рисою характеру Гната Кіндратовича в усіх повістях, знаходить відображення усе в нових і не обов'язково економічних способах шахрайства. Спочатку герой стає диригентом у церковному хорі. Через деякий час – і священником, розуміючи значний дохід церковних служителів. Але його зловживання саном через деякий час викривають, і він разом із дружиною втікає в США.

Отже, безкінечні пошуки щастя, яке сприймається винятково як матеріальні статки, для Гната Кіндратовича стають безповоротною руйнацією національного «Я», бо воно ж не має ніякої вигоди та абсолютно не практичне. Персонаж емігрант поринає в різні амурні та корисливі справи, усе більше переймаючи та наслідуючи американський спосіб життя. Кінцівка повісті цілком сатирична. Гнат Кіндратович гине на знімальному майданчику в Голівуді. Однак письменник зазначає, історія матиме продовження.

У повісті Зосима Дончука «Море по коліна» та у романі «Будинок 1313» українські емігранти також шукають щастя за межами батьківщини. Проте автор із допомогою прийомів гумору та іронії намагається описати життя діаспори так, щоб читач зрозумів, що далеко не все там ідеально.

Поштовхом до створення роману «Будинок 1313» став особистий досвід автора перебування в Америці, адже Зосим Дончук мешкав у Філадельфії на 7-й вулиці під номером 1915, у великому цегляному будиночку і здавав кімнати знайомим. Саме тому в романі «Будинок 1313» прослідковується автобіографічність.

Головний герой цього твору Петро Залізник дублює шлях Дончука як емігранта. Він працює на заводі з виробництва автомобільних сидінь і отримує чудову нагоду купити собі будинок *«Яка то радість, почувати себе господарем! Тут уже більшовикам зась відібрати будинок»* [12, с. 77]. Ще більшої містичності та інтриги набуває сюжет, коли в номері будинку поєднуються два числа тринадцять, про які автор подає своєрідну газетну вставку, зображуючи її як внутрішні сумніви героя. Цей будинок викликає в Петра Залізника бажання розбудувувати «свою Україну»: *«Ну і чого ще йому треба? Хіба отут посадити українські вишні, а там посіяти барвінок, щоб стелився»* [12, с. 77]. І містичним чином відразу при цій думці до нього звертаються *«Містер! Гав ду ю ду?»* [12, с. 77], хоч ця людина, як згодом виявляється, також належить до українців.

Досить цікавим є образ удови німецького офіцера Мілени Бравн, яка у творі репрезентує новий тип жінки, що має дещо схожі риси Самчукової Лени Глідерс. Героїня вже має двох дітей, і перш ніж виїхати за кордон робить операцію, щоб бути безплідною, аби їй нічого не заважало завести заможного коханця і вести безтурботний спосіб життя.

Жвавність сюжету досягається за допомогою секретів третього поверху «Будинку 1313», мешканки якого постійно знаходять кавалерів і змінюються дуже часто. Навіть Югина, маючи досить поважний вік – вісімдесят років, виходить заміж за похилого професора Жука. Спостерігаючи за цим усім Петро

Залізник і приймає рішення взяти шлюб зі своєю однокурсницею Лесею, прототипом образу якої слугувала дружина Зосима Дончука Лариса. У кінці твору ми бачимо Петра Залізника таким собі брамником «американського раю», який пропускає лише гідних людей і виганяє тих, хто своїми вчинками ганьбить образ емігранта.

Цікавими є образи емігрантів у збірці оповідань Василя Махна «Дім у Бейтінг Голлов». Наскрізною темою майже кожного оповідання виступає проблема міграції. Автор зображує українців, які мріють про щасливе життя в Америці. Збірка складається з декількох історій, в кожній з яких перед читачем постають різні люди, заробітчани та інтелектуали, які намагаються здійснити свою «американську мрію».

Письменник акцентує увагу, що традиція емігрувати притаманна не одному поколінню українців, і з часом їх мігрує все більше: *«І розчинилися євреї серед вуличної торгівлі, і передавали одне одному тепле, як куряче яйце, слово Тори, щоби не забути про себе. І розпорошилися поляки від чиказьких боєнь Іллінойсу до копалень і ферм Пенсільванії, тримаючи під язиком оплатки, щоби пам'ятати себе. І розійшлися українці серед вулиць чужих міст, схиляючи голови під час читання Євангелії, щоби не згубити себе. І якщо були вони з Чорткова, то хоч єврей, хоч українець, а хоч поляк, – знаходили у своїх мовах такі слова, щоби згадати порох тої землі і того міста»* [26, с. 62].

Артем Чапай у книзі «Понаїхали», розповідає, як герой твору «захищає» своє місто від заробітчанин, проте у фіналі вже сам опиняється у ролі емігранта, і зазнає напад від місцевих так само, як раніше сам приносив страждання іншим. Образ переселенця у цьому творі – це людина, що через складні життєві обставини, змінює свої старі погляди і як результат змінюється сама. Проте причини міграції у сучасних творах багато у чому залишаються спорідненими з творами столітньої давнини.

Сучасна українська проза про трудових переселенців зображує внутрішню драму інтелігента, що в силу обставин часто мусить перебувати серед безграмотних, деградованих, навіть психічно нездорових господарів, що

часто призводить до втрати цілісності особистості. Ця проблема порушена у творі О. Олендій «Гніздо горлиці», головна героїня якого Дарина постійно зазнає психологічних і навіть фізичних знущань від господині. Героїню часто опановує страх та хвилювання про своє психічне здоров'я, яке стає нестійким внаслідок постійного морального напруження.

Поступово Дарина починає відчувати свою меншовартість, її невпевненість у собі зростає, породжує нові й нові комплекси. Хоча на батьківщині вона рішуча, уміє швидко діяти в складних ситуаціях та спокійно вирішувати негаразди. А на чужині вона змушена підлаштовуватися та догоджати пихатій та примхливій господині, що призводить до ще більшої появи нових страхів: *«Несвідомо в Дарині зародився й поселився постійний страх зробити щось не так і наразитися на несправедливий гнів господині. Той різновид страху у ній то вилазив на поверхню, вишкіривши зуби, як голодний вовк, то тихо собі сидів у нірці, як щаслива мишка, що зуміла відхопити шматок сиру, не потрапивши в мишоловку»* [30, с. 56]. Такий психологічний стан головної героїні призводить до того, що в її свідомості відбувається роздвоєння: *«Щойно за Дариною зачиняються автоматичні двері, як разом із міською метушнею Чернівців за ними залишається весь її український світ. У ньому немає фінансової стабільності, але він такий рідний і зрозумілий. Взаємно люблений»* [30, с. 154].

Такі катастрофічні зміни відбуваються не лише в Дарини, а й у інших персонажів. Наприклад, її подруга Галина стає меркантильною й починає у всьому знаходити для себе зиск, навіть морально деградує і заводить коханця: *«В чужій країні Галинина дружня привітність пережила трансформацію»* [30, с. 75].

Вона змінюється не лише внутрішньо й зовнішньо, а й втрачає право на власне ім'я, тому що з італійської «Галина» перекладається як «курка», тому героїня змінює його на більш просте та звичне, і стає Ліною.

Отже, героїні повісті «Гніздо горлиці» помітно деградують в еміграції, втрачаючи будь-які ознаки людяності, порядності. Вседозволеність та

розкутість плюндрують закладені в дитинстві національні моральні принципи. І це, на думку письменниці, є дуже суттєва проблема українських емігрантів. На чужині дівчата підлаштовуються під ті умови, в яких опиняються. Вони дуже швидко втрачають здатність до самоідентифікації.

Таким чином, художня інтерпретація образів українських емігрантів помітно еволюціонувала. Традиційними залишилися причини міграції на чужину: матеріальні нестатки, бажання заробити та забезпечити родину, влаштувати комфортне життя, але поряд з тим наслідки таких еміграційних процесів у сучасній українській літературі зазнали нових підходів.

Чужина інтерпретується не тільки як можливість самореалізуватися, а ще як загроза втрати національної самоідентичності, котра призводить до певних психологічних колізій у свідомості персонажа емігранта. Українські письменники за останні сто років помітно урізноманітнили способи художньої інтерпретації образів українських емігрантів.

Висновки до першого розділу

Отже, аналітичний огляд творів зарубіжної та української літератури дав можливість простежити за тим, які відбувалися зміни у способах художньої інтерпретації образів емігрантів та дозволив здійснити порівняльний аналіз щодо особливостей художнього моделювання образів емігрантів у різних літературах.

Помічено, що еміграційний текст у зарубіжній літературі позначений певним оптимізмом і бажанням показати те, як персонаж-емігрант може самореалізуватися. Так, емігрант у творах зарубіжної літератури шукає в іншій країні нових можливостей, він прагне знайти комфортні умови для свого проживання, він мандрує, насолоджується життям, пізнає нову культуру. Для європейського емігранта інша країна – це країна, де він прагне реалізувати свою мрію, де він знаходить нових друзів, відкриває в собі нові здібності та вміння.

В українській літературі тема еміграції українців культивується вже понад сто років і зазнала помітних змін. Так, сучасна українська література все менше акцентує увагу на причинах еміграції українців за кордон, а все частіше описує способи влаштування нового життя за межами батьківщини. Образи українських емігрантів в сучасній українській літературі проявляють такі основні риси характеру: винахідливість, авантюризм, цілеспрямованість. Вони не тільки їдуть на заробітки, але все активніше намагаються розвинути свої здібності, вміння, підвищити власний рівень освіти. Тож еміграція за кордон презентується як можливість нових шляхів самореалізації.

Сучасні українські письменники все більше занурюються у внутрішній світ персонажів-емігрантів, прагнуть показати те, як відбуваються психологічні колізії та роздвоєння, котрі переживають майже всі емігранти у перші місяці життя за кордоном. Адже постійне моральне напруження, відчуття себе іншим тиснуть на психіку персонажа-емігранта, спричиняючи стрес або незадоволення самим собою.

РОЗДІЛ 2

ПРИЙОМИ ХУДОЖНЬОГО МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗІВ ЕМІГРАНТІВ У ТВОРАХ ЛІТЕРАТУРИ

2.1. Прийоми творення образів емігрантів у творах української літератури

Оскільки українська література переважно трактує еміграцію як винятково травматичне для українця явище, що приносить страждання, смерть і в кращому випадку завершується поверненням на батьківщину, але без можливості відновити втрачене, то і прийоми творення образів переважно спрямовані на те, щоб викликати співчуття у реципієнта до долі персонажа-емігранта. З-поміж групи прийомів моделювання образів персонажів-емігрантів можна виокремити групу інформативно-описових прийомів, завдяки яким можна усебічно презентувати історію персонажа. Це такі прийоми, як: спогад, опис, спостереження, історичний екскурс. Особливої значущості українські письменники надають історичному екскурсу, який дає можливість представити події у чіткій хронологічній послідовності. Саме історичний екскурс використовував І. Франко, коли писав у 1896-1898 рр. цикл «До Бразилії», де він розкрив причини і масштаби соціальної проблеми, ставлення до неї польської шляхти й австрійського уряду, запропонував шляхи врегулювання масового виїзду українців за кордон. Кожен із циклів «До Бразилії» відображає певний етап самої еміграції, а тому автор використовує групу аналітичних прийомів.

Так, наприклад, в одному із віршів є оцінка проблеми вищими суспільними верствами. Цикл «До Бразилії» чітко й послідовно вибудовує хроніку подій з основними їх учасниками (переселенці, агенти), тут добре простежується чітка авторська позиція – відвернути еміграцію до південноамериканської країни. Ми погоджуємося з думкою О. Шостак про те, що *«у циклі «До Бразилії» еміграція кодована в образі спокуси та гріха, що*

перебувають на межі семантично протилежних сакралізованих образів Галичини-некла і Бразилії-раю, які через катарсис переселенців, зумовлений гірким досвідом, трансформуються в батьківщину-рай і чужину-пекло. Реалістичність, мінорна настроєвість, співзвучна відповідному мотивному репертуару й образам, залучають цикл «До Бразилії» до класичних зразків трагічної версії «еміграційного» тексту української літератури зламу ХІХ–ХХ століть» [57, с. 101].

У драмі Л. Лопатинського «До Бразилії!» (1898) також переважають аналітичні прийоми творення образів емігрантів. Так, завдяки зіставленню автор вказує, що на чужині галичани живуть гірше, ніж на батьківщині: потерпають від хвороб. У цій п'єсі Л. Лопатинський використовує елементи психоаналізу, індивідуалізації та типологізації.

Посилення трагізму спостерігаємо у повісті А. Чайковського «Бразильський гаразд» (1898), де автор розповідає про долю заможного селянина, майстра Петра Рубахи, який, повіривши обіцянкам агента, емігрував з дружиною та двома малолітніми дітьми до Бразилії в надії жити там ще краще. Натомість уся Петрова рідня померла, а сам він повернувся на батьківщину, щоб розповісти односельцям правду про «бразилійські гаразди».

Письменник трагічність долі головного персонажа підсилює прийомом внутрішнього мовлення, котрий дозволяє йому максимально розкрити думки, наміри емігранта. Недобрі передчуття Петра Рубахи створюють ефект нагнітання ситуації. А з допомогою прийому спостереження письменник передає дуже вдало психологією емігрантів, вдаючись до невласне прямої мови, драматизованих діалогів, авторських коментарів.

А. Чайковський, моделюючи образ емігранта спробував із допомогою інформативних та аналітичних прийомів презентувати соціальну та світоглядну еволюції головного персонажа. Петро Рубаха після повернення в рідні краї так і не знаходить там спокою, а тому їде до Одеси в пошуках нового щастя. Знівечений еміграцією до Бразилії Петро Рубаха змушений поневірятися, страждати та нарікати на свою долю.

У трилогії Т. Бордуляка «Ось куди ми підемо, небого» (1894), «Бузьки» (1896), «Іван Бразилієць» (1899) виявилось уміння письменника комбінувати прийоми творення образу емігранта у такий спосіб, щоб залучити реципієнта до осмисленого пошуку причин та наслідків явища еміграції.

В оповіданні «Ось куди ми підемо, небого» прийом трагічного монологу батька молодій сім'ї, який стурбований тяжким матеріальним становищем і останні надії покладає на виїзд до Бразилії, розкриває потік його думок. А система самозапитань його дружини такого типу, як: «Хто ж винен?» спонукають читача до роздумів.

За допомогою прийомів домислювання та фантазування в оповіданні «Бузьки» Т. Бордуляк через алегоричні образи птахів намагався порушити болючі проблеми еміграції.

Оповідання «Іван Бразилієць» виконано в жанрі хроніки і за сюжетом нагадує «еміграційну» повість А. Чайковського з неоромантичними рисами в образі головного персонажа Івана Загуменного. У цьому оповіданні письменник використав прийоми сновидіння, коли, наприклад, передав сон гробаря Панька, в якому той воював з бразилійцями. А його племіннику навпаки сниться сон про райське життя в Бразилії. За допомогою прийому протиставлення письменник презентував дві відмінні моделі розуміння українцями різних поколінь (старшого та молодшого) еміграції. Для Панька, безумовно, еміграція і життя на чужині – це страждання, горе, сльози, а для його племінника – щастя, радість, добробут. З метою заглиблення у сутність внутрішнього конфлікту Івана Загуменного, письменник використав елементи прийому психоаналізу. Особливо значущим є прийом внутрішнього монологу головного персонажа, в якому той відчуває повний розпач та розчарування, а також певний моральний дискомфорт від того, що його єдиний дядько помер у цілковитій самотності.

Уже в наступному оповіданні «Прохор Чиж» (1913) Т. Бордуляк, розповідаючи про еміграцію до США, використовує прийом історичного екскурсу аби показати, що еміграція до цієї країни, на тлі основної трагічної, була

позначена нотками оптимізму. Тут також домінують аналітичні прийоми творення образів емігрантів, серед яких є роздум, зіставлення, самохарактеристика. Сама подія від'їзду дітей за кордон змодельована як травматична, адже діти залишають батька на самоті.

Таким чином, Т. Бордуляк художньо моделюючи образи емігрантів в українській літературі кінця XIX та початку XX століть, використав аналітичні, психоаналітичні прийоми, відтворивши психологію персонажа-емігранта та посилив ступінь трагічності його долі на чужині.

В «еміграційній» повісті В. Короленка «Без язика» (1895), котру він написав під враженням поїздки до Америки 1893 року, дещо відмінним є ракурс змалювання образу емігранта. Галичанин Матвій Лозинський страждає не від складних умов подорожі чи тяжкої роботи в США, а від усвідомлення власної інакшості на чужині. Прийоми внутрішнього мовлення та психоаналізу допомагають передати психологічну травму Матвія та почуття ностальгії за Україною. Болісно переживає Матвій процес складного переродження себе в Іншого. Йому потрібно усвідомити, що він тепер має дві батьківщини. Песимістичні настрої, розчарування також переважають у тексті цієї повісті. Тут образ емігранта-переселенця змодельовано так, щоб реципієнт усвідомив усю психологічну напругу від перебігу емоцій та настроїв головного персонажа.

С. Ковалів у оповіданні «Хто винен?» (1910) розповідає про еміграцію як один із наслідків нужденного життя верховинського села Чудовичі, де мешканці вимушені тяжко працювати на нафтових копальнях, отримуючи за це незначні гроші. Через це вони їдуть шукати кращої долі за океан. Головний персонаж Василь Бідун у внутрішніх монологів постійно вагається щодо своїх намірів, але врешті-решт їде до Америки, куди до нього приїжджають його сини. Група аналітичних прийомів для моделювання образу емігранта у цьому оповіданні є релевантною.

А ось в оповіданні «Американська крисаня» (1910) письменник вдається до моралізаторства та скептичного опису емігрантів.

І. Спілка в оповіданні «На чужині» (1900) описав виїзд родини з Одеси до

Америку у вигляді щоденника. За допомогою прийому опису він презентував Америку як екзотичний край, який мріють підкорити українські емігранти. Низкою інформативних прийомів письменник презентував повсякдення емігрантів, а саме: будівництво житла, полювання, рибальство, випічка хліба з горіхового борошна, пошиття одягу, взуття. Письменник максимально описав американську природу так, щоб викликати симпатії у читача. Оптимістичний пафос цього оповідання контрастує з традиційним нагнітанням трагічності ситуації, в якій опиняються українські емігранти за кордоном. Адже діти оповідача-емігранта їдуть до України, де вони одружуються, але все ж таки повертаються до Америки.

Як відомо, українські письменники художньо моделювали образи тих українських емігрантів, які їхали до східних регіонів, зокрема на Далекий Схід. Саме еміграція на Далекий Схід також була зумовлена соціально-економічними чинниками: безземеллям, загрозою голоду, популяризацією переселення російським урядом українців, з метою розв'язання низки аграрних проблем.

Так, В. Потапенко в оповіданні «На нові гнізда» (1902) описує процес освоєння українцями Зеленого клину на Амурі, котре також підсилене елементами трагізму.

Прийоми самоаналізу використав Г. Григоренко в оповіданні «Пересельці (З дому і додому)» (1900), де в основу сюжету твору покладена історія виїзду родини селянина Гната Соболенка до Сибіру та швидкої рееміграції.

Помічено, що більшість діаспорних текстів про еміграцію спрямовані на презентацію процесу еміграції, але з позитивним налаштуванням, адже діаспорні письменники утверджують думку про те, що українці за кордоном підкорюють світ. Ось, наприклад, І. Збура в поезії «Канадійські емігранти» (1898) описує, як польські пани усіляко відмовляли галичан від виїзду, проте переселенці були рішуче налаштовані та щиро вірили в покращення життя за океаном. Але галичани-емігранти успішно дісталися Канади, бо були впевнені у своїх силах.

Так, В. Стефаник в експресіоністичній новелі «Камінний хрест» (1899) використав прийоми психоаналізу аби розкрити внутрішній світ головного персонажа Івана Дідуха, який вагається, переживає перед від'їздом до Канади. Письменник детально описує те, як Іван прощався з хатою та селом, конкретизує його останній танець з дружиною, котрий є проекцією давнього ритуалу, що символізував духовну смерть головного персонажа.

Інформативні прийоми В. Стефаник використав у листах до О. Кобилянської, коли описував еміграцію. Так, у листі від 1899 року з особливою експресією він передав картини побаченого на краківському вокзалі, де сотні емігрантів-галичан презентовані як одна сіра маса змучених та загнаних трударів.

У ліризованій поезії в прозі Марка Черемшини «Осінь» (1898), котра має елементи жанру казки теж є згадки теми про переселенців – «поневольних зрадників». Письменник констатує, що емігранти лишають свій край у пошуках кращої долі, а тому вони є зрадниками.

У поезії Б. Лепкого «Видиш, брате мій» (1910) є опис відльоту журавлів на чужину. Це символічний образ емігрантів, котрі відлітаючи у теплі краї по дорозі можуть загинути.

У поетичному циклі «Емігранти» (1907) П. Карманський також створив палітру настроїв, котрі переживають емігранти-переселенці. Тут переважає узагальнений колективний образ, котрий позначений рисами трагічності та смутку. За допомогою таких лексем, як «сум», «стогін» письменник підсилює трагізм долі переселенців.

Як відомо, упродовж 1922–1932 років письменник жив у Бразилії та Аргентині. Перші враження від емігрантського побуту він описав у мемуарній повісті «Між рідними в південній Америці» (1923). З допомогою інформативних прийомів письменник змодельював світ персонажа-емігранта у традиціях етнічного міфу про національну ідентичність.

А в створеній дещо пізніше поемі-хроніці «Плач Бразилійської пущі» (1926) П. Карманський, на відміну від раннього циклу «Емігранти», у

реалістичному ключі презентував «піонерську» візію розбудови південноамериканської країни.

Отже, прийоми творення художніх образів емігрантів в українській літературі відзначаються багатофункціональністю. Для описів, констатації та історичних екскурсів письменники обирають інформативно-описові прийоми. Ця група прийомів допомагає акцентувати увагу на окремих елементах побуту, уявити світ предметів та речей, які оточують персонажа.

У творах українських письменників помітними є дві репрезентаційні моделі образу емігранта: домінантна трагічна, заснована на соціальних уявленнях про еміграцію селянської культури закритого типу, котра базується переважно на усталених традиціях (І. Франко, А. Чайковський, В. Стефаник) та новаторська, котру розробили письменники діаспори – освоєння чужого простору носить оптимістичний характер для переселенців (І. Збура, Іван Спілка, П. Карманський).

Виявлено, що письменники (С. Ковалів, Л. Лопатинський та ін.) вдаються до деталізації способу організації та життя персонажів емігрантів.

Отже, в межах «еміграційного» тексту української літератури кінця ХІХ – початку ХХ століть помітними виявляються традиції, а принцип презентації та художньої інтерпретації життя українських емігрантів за кордоном позначений риторикою.

Феномен еміграції у сучасній українській літературі передбачає достовірне її відтворення. І тут художнє осмислення цього явища відбувається у двох напрямках: опис процесів, умов, історії, особливостей поведінки, побуту – самої сутності еміграції в усій її багатогранності та складності; опис психологічного стану емігранта на перехідному, надзвичайно болісному етапі життя. Таким чином, сучасні українські письменники демонструють бажання максимально точно передати ті чи ті події, вдаючись до деталізації, залучаючи у художній простір твору документальні, мемуарні, інколи архівні елементи, відтворити складні внутрішні процеси, що викликані існуванням в іншому культурному середовищі.

Художньо достовірно осмислює переселення та життя українців в Австралії та в Канаді Ф. Зубанич у своїх новелах. Письменник звертається до родинної хроніки («Молитва на чужині»), наводить природничі, географічні факти («Не самотнє дерево в степу»), використовує прийом спогаду учасників переселення («Смереки в кленовому лісі»), вводить подорожні замітки («Не зраджуйте мені ноги»), розгортає філософські узагальнення («Громи б'ють у найвищі дерева»), проводить притчові паралелі («Про осиротілу скрипку та велику родину Василя»).

Таке використання художніх засобів задля достовірності насправді створює ефект відповідності історичним реаліям в аспекті їх втілення в долі героїв.

Прийоми психоаналізу допомагають Г. Тарасюк у своїх новелах заглибитися у психологічні стани персонажів-емігрантів. Так, наприклад, у «Янголі з України» авторка максимально передає стан психологічної напруги українки Зої, яка приїхала до Греції разом із хворою дитиною. Жінка переживає досить неприязне ставлення оточення до неї. Саме внутрішнє психологічне життя головного персонажа у цій новелі мотивує комплекс читацької рецепції.

І. Роздобудько у романі «Він: Ранковий прибиральник» презентувала емігрантську історію, яку урізноманітнено цікавими епізодами, психологізмом, інтроспекціями. Авторка майстерно використовує прийом подвійної оповіді за допомогою вкраплення до власного тексту роману Е. Ремарка – одного з найяскравіших виразників еміграційної теми. Таке композиційне рішення дає ефект смислової поліфонії, яка викликає у реципієнта зацікавлення, адже письменниця по суті створила на рівні жанру нову форму – роман у романі. Вказаний прийом свідчить про те, що письменниця прагнула максимально розширити діапазон проблеми еміграції. У такий спосіб І. Роздобудько прагне художньо осмислити своєрідну історію українців на заробітках за кордоном.

У творах Є. Кононенко втілено принцип достовірності, який реалізується в презентації історій із життя наших співвітчизників у їх сприйнятті західною цивілізацією.

Сучасні українські письменники часто використовують дуже напружені назви творів (О. Галич «Всі дороги ведуть до Риму», Е. Гата «З Варяг у греки, або історія, накреслена рунами»). Такі ускладнені назви вказують на те, наскільки складним, напруженим та психічно неоднозначним є життя українських заробітчани в умовах жорсткої конкуренції, особистісної ментальної несумісності та душевного дискомфорту на чужині.

Для того, щоб правдиво відтворити складні будні заробітчани та передати умови жорсткої конкуренції письменники обирають форму щоденникового запису, де використовують прийоми внутрішнього монологу (О. Драчковська «Няньки-неньки»), самоаналізу тощо.

Отже, тема українських заробітчани у сучасній українській літературі активно розробляється з 2003 року. Художнє осмислення життя українців за кордоном, їхнє поневіряння відтворюється досить достовірно та переконливо.

У статті «...Здалеку кричу: я – українка!» (за романом Надії Мориквас) «Де мій брат?» літературознавець Л. Горболіс, здійснюючи огляд сучасної української прози на предмет розкриття образу українських емігрантів, слушно помітила: *«Попри спільну тематику, кожен із творів вирізняється показовим героєм українцем із прикметними для його світогляду та світопереживання правами, обов'язками, поглядами на життя й моральними пріоритетами»* [8, с. 74]. Аналізуючи роман Н. Мориквас «Де мій брат?» (2010), дослідниця відзначила, що *«Це доволі вдала спроба української письменниці виписати образ жінки з оптимістичним осердям, діяльної, з активною громадянською позицією, жінки, яка обирає закордон, щоби пізнати грані своєї індивідуальності, самоорганізуватися, конкретизувати життєві орієнтири, остаточно переконатися у «сродності» з українським і, повернувшись додому, інтенсифікувати своє життя й відкрити власні резерви для самореалізації»* [8, с. 82].

Сучасні письменники використовують широкий спектр прийомів художнього моделювання образів українських емігрантів: від внутрішніх монологів до прийомів ретроспекції та самоаналізу, розширюючи у такий

спосіб масштаби проблеми еміграції. Все помітніше, у творах присвячених темі еміграції, письменники заглиблюються у причини такого явища. І тут спостерігаємо не тільки проблеми соціального характеру або економічного, а й наслідки низки катастроф, які пережили українці. Мова йде про наслідки Чорнобильської аварії та її вплив на здоров'я громадян.

Адже переважна більшість емігрантів їхала за кордон аби заробити гроші на лікування своїх рідних. Інколи у творах сучасної української літератури тема еміграції розглядається у площині пригод або ж мандрів, з метою презентації унікальних краєвидів тієї чи тієї країни. Жанровий діапазон сучасної української літератури про емігрантів не обмежується тільки новелами, тут є і повісті, і романи, а також щоденники.

Усе це вказує на те, що тема українських заробітчани активно функціонує у художньому просторі сучасної української літератури. Долі емігрантів, їхні поневіряння та шляхи входження у культурний простір інших держав продовжують хвилювати письменство. У сучасній українській літературі про емігрантів останнім часом пильна увага прикута до долі жінки-заробітчани, її внутрішнього світу, перипетій, у які вона потрапляє опиняючись за кордоном.

2.2. Художнє осмислення образів українських заробітчани у сучасній зарубіжній літературі

У час наростання глобалізації культурних та економічних відносин, загострення міграційних процесів сучасна зарубіжна література не залишає осторонь проблему еміграції. Особливо популярними у ній є образи українських емігрантів категорії *заробітчани*. Як не прикро, але саме ця категорія українських емігрантів є найбільш численною в художніх інтерпретаціях зарубіжних письменників.

Наприклад, у чеському письменстві проблематика трудової міграції та українських заробітчани зокрема має свої історичні корені.

Як відомо, до цієї теми зверталися ще у першій половині ХХ ст. такі

класики чеської літератури, як Карел Чапек (роман «Гордубал» / «Hordubal», 1933) і Владислав Ванчура (роман «Останній суд» / «Poslední soud», 1929); мотиви вимушеного заробітчанства корінного населення Підкарпатської Русі (Закарпаття) звучать у так званій «Закарпатській трилогії» (1932–1937 pp.) Івана Ольбрахта.

Образи українських заробітчан новітніх часів є у маловідомих українському читачу творах Міхала Вівега (роман «Учасники поїздки», 1996) та Петри Гулової (роман «Чехія, земля обітована», 2012), які до нині ще не перекладені українською мовою. Головні персонажі цих романів українці.

Так, у романі М. Вівеги «Учасники поїздки» є представники різних соціальних прошарків: інтелігенти, студенти, пенсіонери, українські заробітчани. У центрі розповіді історія інженера Олега з України, який наймовірно бідував, живучи у Харкові. Ціною наймовірних зусиль Олег виїхав на заробітки у Чехію, де він важко працює на будівництві без вихідних, мешкає разом з іншими заробітчанами в скрутних умовах, раз на місяць їздить додому. І ось Олег, який заощаджує навіть на їжі, щоб відкласти гроші, раптом їде відпочивати на морський курорт до Італії з групою чеських туристів. З метою економії він мешкає ледь не в комірчині для мітел і харчується дешевою ковбасою. Туристи з острахом сприймають Олега, який виглядає як бомж. Так, українець у романі зображений як представник нижчого класу, до якого дуже підозріло та зневажливо ставляться за кордоном.

Образ Олега у романі уніфіковано, хоча він і зберігає деякі стереотипні риси образу українського заробітчанина, як невід'ємної частини чеського суспільства кінця ХХ ст.

М. Вівега для художнього моделювання образу українського емігранта використав прийоми гротеску, карикатури. Таке художнє осмислення образу українського заробітчанина відповідало соціокультурним настроям у Чехії доби 1990-х.

А от у романі сучасної чеської письменниці Петри Гулової «Чехія, земля обітована» образи українських заробітчан Ольги й Олега, їхньої доньки Марини

мають життєствердний характер. Письменниця значно збагатила образ українця. Так, Ольга презентована як активна, працьовита і дуже щира жінка. Головна героїня роману – Ольга із Миколаївки, від імені якої ведеться оповідь, українська заробітчанка з вищою освітою, починає свою трудову діяльність у Празі як хатня робітниця у чеських родинах. Однак із часом власною працею, розумом та порядністю Ольга завойовує повагу та авторитет серед своїх роботодавців і, зрештою, відкриває власну успішну справу – шлюбну агенцію «UM», де за аббревіатурою ховається бізнес-стратегія (*ukrajinský manžel* – чеськ. чоловік з України) [33, с. 173]. Письменниця у такий спосіб порушує стереотипне художнє осмислення образу українських заробітчаних як голодних маргіналів. Вона акцентує увагу на таких рисах характеру Ольги: порядність, щирість, працьовитість та наполегливість, котрі допомагають їй завоювати любов та авторитет серед чехів.

Дослідженням образу українця як Іншого у польському літературному дискурсі займалися такі вчені як: Г. Грабович, Д. Наливайко, Я. Конєва; Д. Сосновська, О. Гнатюк, М. Яньон, С. Уліаш та ін.

Спробуємо окреслити еволюційні зміни образу українця як Іншого у польському літературному тексті.

Літературний етнообраз українця в польській літературі як і стереотип зазнавали змін протягом століть. Свідченням побутування негативних стереотипів є, наприклад, прислів'я, у яких українцям приписувалась чорна душа та інші негативні риси. Десь у XVI столітті виникає відоме визначення українця в польському просторі *gente Ruthenus, natione Polonus*, автором якого є поет Станіслав Оріховський.

Відомим прикладом літературного етнообразу українців, який надовго закріпився у польській ментальності та переріс у стереотип, є візія України, художньо осмислена Г. Сенкевичем у трилогії «Вогнем і мечем».

Після Другої світової війни відбувається міграція польського населення з українських теренів до своєї батьківщини. Це призводить до рецепції образу України як невдячної землі (З. Коссак-Щуцка), як країни, що потрапляє під

вплив Росії, не прагнучи бути разом з Польщею. Далі є актуальною тема місійної візії польської культури щодо української. Зокрема, Зофія Косак-Щуцка пропагувала погляд, що українці завдячують розвитком своєї культури не лише польській шляхті, а й польським селянам, які навчали господарству українських землеробів. Така позиція З. Косак-Щуцкої є занадто суб'єктивною та применшує аграрну місію українців у світі.

З другої половини ХХ століття позитивної конотації набуває образ українця у творах Влодзімежа Одоєвського, Єжи Герасимовича, де переважно осмислюється трагічна доля лемків, їхня еміграція до Польщі.

Польський письменник З. Гаупт в оповіданні «В Парижі і в Аркадії» через діалог оповідача-поляка та українця зі Львова розкриває ментальні риси двох співрозмовників. Події оповідання відбуваються у Парижі після Другої світової війни. У цьому творі образ українця все ще тяжіє до стереотипного зображення. Так, письменник акцентує увагу на тому, що українець висловлює претензії та певні історичні образи, він перебуває у скруті, а тому оповідач-поляк позичає йому декілька сантиметрів на проїзд у метро.

Сьогодні польський культурний код змінює візію Іншого-українця, відходячи крок за кроком від стереотипної колоніальної рецепції. Український заробітчанин у сучасних творах польської літератури постає діяльним, активним, прогресивним шукачем кращої долі за межами батьківщини. Він достойно конкурує з громадянами Польщі, цілеспрямовано йде до поставленої мети, демонструє неабиякі інтелектуальні здібності.

Образи українських емігрантів художньо осмислені також у єврейській літературі. Особливо активно відтворювали образи українських емігрантів єврейські письменники українського походження. Емігрантська тематика, що активізувалася у першій половині ХХ століття, простежується у творах Р. Ахарона, К. Дова. Ці письменники в своїх оповіданнях розповідають про життя галицьких євреїв в Ізраїлі. Наприклад, у романі «Видання заміж» (1929) Н. Агнона художньо інтерпретується образ жінки-емігрантки, яка опинилася в Ізраїлі, а щоб вижити вона вимушена вийти заміж за нелюба. Терплячість,

стриманість та вміння вчасно акумулювати власні сили допомагають головній героїні вижити на чужині.

Отже, проблеми, з якими зустрічається український заробітчанин, в основному типові та не вельми різняться у різних країнах його перебування. Стосунки з працедавцем, владою, «віртуальне» родинне життя – ці теми для емігрантів універсальні, тож у літературі Італії, Польщі, Ізраїлю можна виокремити ряд споріднених сюжетів і мотивів: сумний Святвечір на чужині, глибоке драматичне усвідомлення соціального сирітства власних дітей тощо.

Відзначимо, що образи українських заробітчан у сучасній зарубіжній літературі мають деякі відмінності у способах їх художньої презентації. Так, у чеській літературі є тенденція дещо зверхнього ставлення до українських емігрантів, у польській сучасній прозі польський культурний код змінює візію Іншого-українця, відходячи крок за кроком від стереотипної колоніальної рецепції. У творах польських письменників український заробітчанин постає діяльним, активним, прогресивним шукачем кращої долі, рішучим за межами батьківщини. Він достойно конкурує з громадянами Польщі, цілеспрямовано йде до поставленої мети, демонструє неабиякі інтелектуальні здібності, добре вписується у культурний контент Польщі.

В інших національних літературах лише побіжно згадуються українські емігранти і вони по суті є заповнюючим сюжетним матеріалом твору, спеціальних акцентів на їхньому житті або ж на долі зарубіжні письменники не роблять.

Висновки до другого розділу

Отже, аспектний аналіз творів української літератури з точки зору використання прийомів творення художніх образів українських емігрантів, дав можливість узагальнити та систематизувати основні тенденції художнього осмислення вказаних видів художніх образів у творах літератури. З-поміж групи прийомів моделювання образів персонажів-емігрантів можна виокремити групу інформативно-описових прийомів, завдяки яким вдається всебічно презентувати історію персонажа-емігранта. Це такі прийоми, як: спогад, опис, спостереження, історичний екскурс. Особливої значущості українські письменники надають історичному еккурсу, який дозволяє представити події у чіткій хронологічній послідовності.

Окрім цього, прийоми внутрішнього монологу головного персонажа-емігранта допомагають передати повний розпач та розчарування, а також моральний дискомфорт від перебування на чужині.

За допомогою прийому спостереження українські письменники передають дуже вдало психологією емігрантів, вдаючись до невластивої прямої мови, драматизованих діалогів, авторських коментарів. Завдяки низці інформативних прийомів письменники презентували повсякдення емігрантів, а саме: будівництво житла, полювання, рибальство, випічку хліба з горіхового борошна, пошиття одягу, взуття.

Помічено, що відбувається своєрідна еволюція пафосу еміграційної теми у творах українських письменників про долю земляків за кордоном: від песимістичного та трагічного нагнітання ситуації до оптимістичного пафосу, котрий утверджує перспективи українців за кордоном, демонструє їхню життєву адаптованість, уміння вписуватися у культурний простір іншої держави.

З'ясовано також особливості художнього моделювання образу українського емігранта у творах сучасної зарубіжної літератури. У час наростання глобалізації культурних та економічних відносин, загострення

міграційних процесів сучасна зарубіжна література не залишає осторонь проблему еміграції. Особливо популярними у ній є образи українських емігрантів категорії *заробітчани*. Як не прикро, але саме ця категорія українських емігрантів є найбільш численною в художніх інтерпретаціях зарубіжних письменників. Літературний етнообраз українця в польській літературі, як і стереотип, зазнавав змін протягом століть. З другої половини ХХ століття позитивної конотації набуває образ українця у творах Владжімежа Одоєвського, Єжи Герасимовича, де переважно осмислюється трагічна доля лемків, їхня еміграція до Польщі.

Проблеми, з якими зустрічається український заробітчанин, в основному типові та не вельми різняться у різних країнах його перебування. Стосунки з працедавцем, владою, «віртуальне» родинне життя – ці теми для емігрантів універсальні, тож у літературі Італії, Польщі, Ізраїлю можна виокремити ряд споріднених сюжетів і мотивів: сумний Святвечір на чужині, глибоке драматичне усвідомлення соціального сирітства власних дітей, болісне входження у культурне середовище іншої країни.

РОЗДІЛ 3

СПЕЦИФІКА ХУДОЖНЬОГО МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗУ ЕМІГРАНТА В РОМАНІ М. ГРИМИЧ «ПАДРЕ БАЛТАЗАР НА ПРИЗВИСЬКО ТОЙВО»

3.1. Художнє моделювання основних рис характеру падре Балтазара

У процесі художнього моделювання основних рис головного персонажа автор виявляє свої авторські симпатії або ж антипатії до характеру особистості. Ось тому дуже важливо простежити за цим процесом художнього осмислення постаті головного персонажа.

Уже з перших рядків роману М. Гримич натякає на схильність головного персонажа твору до авантюризму: *«Йому, що виріс у сідлі серед канадських прерій, було шкода тварини, однак жити хотілося більше»* [10, с. 3].

Навіть його переїзд до Бразилії був означений духом авантюризму, адже він туди втікав, щоб урятуватися від покарання за борги, а ще з величезним бажанням: *«... добряче заробити на золотокопальні або на шахті із добування дорогоцінних камінців»* [10, с. 33].

Він мав схильність до ризику навіть тоді, коли мова йшла про церковну літургію: *«Никитка, тобто тепер уже отець Балтазар напружив пам'ять і видав своїм парафіянам свою версію літургії, хаотично нанизуючи всі ті незрозумілі слова і вирази, які колись чув від батюшки Анікія»* [10, с. 36]. Отже, головний персонаж одразу приваблює реципієнта відчайдушністю. Він нібито випробовує долю та доводить самому собі, що нічого неможливого не існує.

Никитка часто керується такими принципами: *«Ну що ж, тепер тільки вперед! Назад дороги нема! З богом! Або – зі святим Николаєм!»* [10, с. 39], *«Ух, або пан, або пропав! – подумалось йому. – Порушу Марушчин наказ!»* [10, с. 61], котрі свідчать про його бажання ризикувати.

Падре мав здатність швидко знаходити рішення у скрутних ситуаціях, був чітко сконцентрованим і кмітливим: *«Однак вроджена кмітливість і*

спостережливість переконала Никитку в тому, що він обрав правильну стратегію» [10, с. 9].

У його внутрішніх монологів розкривається вся його сутність: *«Ну, падре значить. Я прибув із Старого краю, аби... той-во... заснувати у вас парафію... аби ви – (тут у нього перед очима постав отець Іван Гав), – аби... той-во... аби ви, заблудлі овечки, не вгрузли в болоті безвір'я – (на цій фразі Никитку переповнило натхнення), – а повернули свої лиця і серця до Бога нашого Ісуса Христа» [10, с. 8-9].*

Природна кмітливність не раз рятувала його у складних ситуаціях. Наприклад, коли він *«дав маху з «Балтазаром»» [10, с. 11]* у цій ситуації спрацювала його здібність швидко реагувати на події, яка допомогла переконати людей у правдивості його слів: *«Взагалі-то я... тойво... – Никитка, але коли я їхав до Бразилії, то мені, той-во, єпископ дав нове ймення, щоб, знаєте, той-во, пасувало до Бразилії... Щоби все було, той-во, як має бути» [10, с. 12].* Після такого переконливого зізнання парафіяни аж ніяк не могли піддати сумнівам слова свого духовного наставника.

Письменниця акцентує увагу на тому, що головний персонаж роману надзвичайно спостережливий. А в складних ситуаціях дуже добре орієнтується: *«Якби ще він був осідланим, і якби Никитка відразу побачив за деревом пастуха-вершника, що стеріг табун, то їхній Бадді (так він для себе називав коня) слід давно прохолов би, поки ті фазендейро роздуплилися б» [10, с. 4].*

Він володів унікальною здатністю спостерігати за людьми: *«Никитка спостерігав за своєю паствою. Що вони відчують? Здивування? Не зовсім. Шок? Теж ні. Вони були зачаровані, немов перебуваючи під гіпнозом» [10, с. 38].* Йому було цікаво відчутти загальні настрої, адже це допомагало йому налагодити контакти з парафіянами: *«Проте за кілька хвилин він зрозумів, що народ з нетерпінням чекає на його слово. Народ хотів проповіді. Народ хотів його слухати» [10, с. 52].* Бажання приходу стало визначальним для нього. Усе це підживлювало його й спонукало працювати для своєї пастви.

Після довгої літургії він: *«... окинув оком свою паству і побачив, що не*

справив на неї належного враження, не горять очі у людей так само, як минулі рази, коли він лепетав бознащо. Люди кивають, слухають уважно – чути навіть як муха пролетить, але нема того вогника у очах, запалу» [10, с. 61]. Відчуття натовпу допомагало Балтазару приймати рішення: «Окинувши поглядом присутніх, він побачив, що загнуждав їхні погляди, і тепер всі слухачі у нього «на мотузці», яку булрайдер накручує на ліву руку» [10, с. 64],

Спостережливість сприяла падре Балтазару знаходити швидко спільну мову з людьми: *«Як який Петро? – здивувався падре. – Ну, той-во, той шо «Тименідивись!» [10, с. 51].*

Никитка виявився також надзвичайно винахідливим. У скрутних ситуаціях він був дуже обережним та обачним. Для того, щоб привернути увагу Крихітки-Маврихітки він скористався своєю винахідливістю та комічним проханням: *«Тут диких звірів, бува, нема? А гадюк? Може, попильнуєш мене?» [10, с. 23], «Тоді він зняв spodні, і стояв таким, як на світ народився. Знову подивився на Крихітку-Маврихітку» [10, с. 24].*

Йому притаманне вміння жартувати та сміятися із власних помилок, недоліків, тобто ще одна риса його характеру – це самоіронія: *«Никитка лише посміявся зі свого невдалого залищання» [10, с. 24].*

Письменниця дуже симпатизує головному героєві, бо усіляко намагається презентувати його так, аби уважний реципієнт побачив низку позитивних рис у падре Балтазара.

Никитка був віруючим, але він вірив не у Бога, а у «святого Николая», згадував його та просив про допомогу лише тоді, коли йому було це необхідно: *«Будучи в душі авантюристом, він ще сподівався, що коли гарненько попросити святого Николая, то може таке статися, що переб'є заплановану службу Божу» [10, с. 34], «Святий Николая, я знаю, що тобі хочеться із мене покпинити, спостерігаючи, як я тут буду корчити з себе святого отця, але прошу тебе, може б ти не робив цього, га?..» [10, с. 35], «З богом! Або – зі святим Николаєм!» [10, с. 39].*

Ще одна характерна риса Никитки – це співчуття. Звертаючись до святого

Николая з проханням відвернути службу, хоч і з певним сарказмом, але ж у його проханні присутні нотки співчуття до нелегкого життя народу: *«Може б ти, той-во, якось владнав цю справу? Не заради мене, а заради цих бідолашних людей. Ти ж сам бачиш, як їм тут ведеться посеред пуці! То не варто через такого пройдисвіта, як я, псувати їм і без того нелегке життя!»* [10, с. 35].

А ще Никитка мав таку рису характеру, як пристосованість. Завдяки своїй спостережливості та кмітливості він міг швидко адаптуватися та грати відповідну роль: *«Він умить перемінився і уявив себе таким, як Габріель – розумним, стриманим, загадковим, породистом»* [10, с. 73].

Він відчував натовп, а тому *«Йому доводилося бути таким, яким хотіли його бачити парафіяни – добрим отцем громади, розрадником, порадиником, душпастирем»* [10, с. 87].

Як відомо, час здатен змінювати людину, а особливо час на чужині. За три роки перебування у Новій Австрії Никитка помітно змінився. Він став більше часу проводити на самоті, його врівноважувала фізична праця. Балтазар став спокійним та врівноваженим, а самоізоляція стала для нього необхідністю. Він постійно розмірковував. Балтазар розвинув у собі таку рису характеру, як самовдосконалення. Вона почала розвиватися у Никитки через тісне спілкування з Габріелем, а точніше падре стало соромно за свою неосвіченість перед новим товаришем: *«На початках поряд з Габріелем Балтазарові соромно було виглядати неосвіченим і неотесаним»* [10, с. 85], *«Тому він пожадливо ковтав книжки й газети, які той виписував з Галичини, з Австрії, з Лондона»* [10, с. 85].

У нього виникало бажання до вивчення *«лікувальних властивостей трав, до мистецтва впливу на людей словом»* [10, с. 84]. Він швидко та легко *«опанував науку про змії та лікування від їх укусів»* [10, с. 84].

Після трьох років життя у Новій Австрії Никитка став дуже чутливим до чужих проблем. Так, він перейнявся безпритульними та разом з Габріелем вирішив відкрити притулок «Надія» для русинських дівчат, які були з бідних сімей і через великі борги своєї родини, змушені були йти прислужувати у

бразильських домах, де і вагітніли від господарів: *«Спершу падре Балтазар їздив по чужих колоніях (своїх священників вони не мали) і намагалися умовляти батьків не віддавати доньок бразиліанам у найми»* [10, с. 101], *«Кілька разів падре передавав таким сім'ям від новоавстрійської громади сяку-таку допомогу, однак тоді виникла потреба допомогти ще одній сусідній мазанці з виснаженими обличчями батьків і зворушливими оченятами діточок, і ще одній, і ще одній...»* [10, с. 101].

Поступово Балтазар почав слідувати усім церковним канонам: *«Падре мовчки вислухав новину, прочитав довгу молитву за здоров'я новонароджених та їхньої мами, потім загасив свічки, і так само мовчки, можна сказати, понуро пішов до хати, де на нього і на новини терпляче чекав Габріель»* [10, с. 109-110].

Никитка настільки став віруючим, що *«ретельно відмовлював свій гріх двотижневим голодуванням і молитвою»* [10, с. 120]. Він усіляко дотримувався усіх церковних регламентацій: *«Падре зауважив, що було б добре їх сьогодні ж охрестити. І навіть запропонував імена: Віра, Надія, Любов»* [10, с. 124].

Отже, М. Гримич презентувала систему основних рис головного персонажа у координатах причинно-наслідкових зв'язків, тобто обґрунтувала усі його дії та вчинки у тісних взаємозв'язках з основними рисами характеру. Усе це свідчить про авторську симпатію до головного персонажа твору та її бажання усебічно презентувати унікальний образ українця-емігранта.

3.2. Вплив соціуму на формування характеру Падре Балтазара

На характер та розвиток особистості головного персонажа роману Марини Гримич «Падре Балтазар на прізвисько Тойво» вплинув соціум, а точніше деякі його представники, наприклад, Крихітка-Маврихітка, Габріель. На початку твору Никитка постає кмітливим авантюристом, ентузіастом, який міг швидко знайти вихід з будь-якої ситуації та пристосовуватися до будь-яких умов. А ще він мав уроджену схильність до пригод.

Перший хто вплинув на формування характеру – це Крихітка-Маврихітка, яка була акушеркою у Новій Австрії.

Марушка перша з поселенців Нової Австрії зрозуміла, що Никитка пройдисвіт. Оскільки вона була дочкою попа і виросла при церкві, то на першій же проповіді Крихітка-Маврихітка розкусила нового падре але не видала Никитку громаді, бо відразу ж збагнула, що може використати цю ситуацію в своїх цілях: *«Я бачу, ніякий ти не падре, а звичайнісінький пройдисвіт, – вона перейшла на «ти». – Скоро ти оговтаєшся і даси драла. Але тобі треба тут протриматися якийсь час, щоб підготувати втечу. От умова така: я тебе навчу правити службу, а ти мене за це візьмеш з собою і доправиш до порту, звідки я поїду куди схочу»* [10, с. 47].

За угодою, яку уклали Никитка та Марушка, попівна мала навчати його, як треба вести службу Божу: *«Протягом усього наступного тижня Никитка день у день завчав службу Божу, черговість слів і дій під час літургії, читав вголос Святе письмо»* [10, с. 49]. Вона стала для нього не просто вчителем, а духовним наставником до чийх порад він дослуховувався: *«За два тижні він добряче завчив літургію, крім того, зреагувавши на Марушчину критику щодо «неправильних проповідей, завчив від неї текст «повчання»»* [10, с. 59], *«Краєчком ока падре Балтазар побачив, як Марушка заплющила очі і заперечно хитала головою, мовляв, досить, закінчуй вже городити город!»* [10, с. 62].

Згодом Никитка усвідомив, що поради Марушки йому конче потрібні та важливі: *«Після похапцем завершеної служби Божої, він, втиснувши голову в плечі від Марушчиного «ідіот», яке вона просичала, як змія...»* [10, с. 67]. Дуже часто він сам собі зізнавався: *«Ну чому, чому він не послухав Марушки?»* [10, с. 67].

Через деякий час Марушка та Никитка почали жити разом: *«Теперка Марушка живе у падре»* [10, с. 181].

За той час, що Марушка навчала Балтазара вони зблизилися, точніше закохалися. У листі Марушка звертається до свого коханого: *«Мій найдорожчий у світі падре Балтазар! Мій милий серцю Никитко!»* [10, с. 197],

«Ти змінив моє життя. Ти – це найкраще, що було у ньому. Ти зв'явився в найпотрібніший момент. Ти – моє сонце. Ти моє життя» [10, с. 209], «Ось так-то, вірний мій друже, найрідніша моя людина!» [10, с. 209], «Мій любий падре Балтазаре, мій солодкий Никитко!..Прощай, мій любий!» [10, с. 210].

Вона покохала не лише авантюриста, кмітливого, ентузіаста Никитку, а й падре Балтазара, яким він став завдяки їй. Крихітка-Маврихітка знала про нього все, добре відчувала його, бо мала таку ж схильну до авантюристичності натуру.

Їх кохання було не тілесним, а духовним оскільки Крихітка-Маврихітка мала огиду до тілесних утіх, але Никитку це не зупинило: *«Як тільки ти зрозумів, що я буду тебе без міри любити тільки без дотиків, без обіймів, без поцілунків, у нас все стало складатися» [10, с. 209], «Ми знайшли одне одного, ми знайшли вихід, як поєднати наші життя в безгріховній любови...» [10, с. 209].*

Отже, вважаємо, що вплив Марушки на формування характеру Балтазара був визначальним. Саме завдяки їй Никитка став стриманим і високоморальним падре Балтазаром.

Дівчина ймовірно не змогла вжитися у Новій Австрії: *«Таке сі трапляє, отче. Грамотні люди називають це «ностальжія». Хвороба така. Соудаде побразиланському, – коли людина не може звикнути до нового місця. Всі їй осоружне, ніщо не тішить. Так сі стало з нашою Марушков» [10, с.25- 26].*

Так, вона була хворою, але не від ностальгії за рідним краєм, а через те, що зарубала чоловіка та жінку. Її це постійно турбувало і не давало спокою, через це вона ходила завжди сумна, ніколи не посміхалася: *«Ось така каменюка лежить у мене на душі, Никитко. Знаєш, як тяжко з нею жити?» [10, с. 208].*

Вилікувати від цієї хвороби дівчину зміг лише Никитка. Саме про це писала Марушка у своєму листі до коханого: *«Я потихеньку оклигала і повернулася до роботи, яку вміла робити найкраще, ти мене в цьому переконав» [10, с. 209].*

Зникнення коханої з Нової Австрії стало причиною втечі Никитки:

«Власне, зникнення Марушки стало причиною того, що падре, який памалу вже почав «пускати корені» в Новій Австрії, знову надумав тікати» [10, с. 83]. Лише у стані самотності Никитка усвідомив, ким для нього була Марушка: «Не було сил Балтазарові залишатися там, де Марушки вже не було. Життя втратило колір, запах, звук, сенс» [10, с. 82].

Важливу роль у формуванні характеру Никитки відіграв ще один персонаж Габріель: *«благодатель новоавстрійський, то він купив здоровенний кавалок землі, де тепер колонія» [10, с. 70]. Цей чоловік з першої зустрічі вразив Никитку: «У того був зовсім інакший погляд: прямий, з ноткою іронічної привітності, чи привітної іронічності, від якої Балтазарові відразу ж перехотілося хизуватися своєю позірною каубойськістю» [10, с. 72].*

Балтазар одразу перейняв від Габріеля манеру спілкування з громадою: *«Він умить перемінився і уявив себе таким, як Габріель – розумним, спритним, загадковим, породистим» [10, с. 73].*

Спочатку *«поряд з Габріелем Балтазарові соромно було виглядати неосвіченим і неотеманим» [10, с. 85], а тому він почав займатися самоосвітою.*

Йому було важливо бути у компанії з Габріелем, спілкуватися з ним: *«Тому він пожадливо ковтав книжки й газети, які той випишував з Галичини, з Австрії, з Лондона. Щовечора він долав по дві-три сторінки енциклопедії Britanica, мало не заучуючи її напам'ять» [10, с. 85], «Його потянуло до вивчення лікувальних властивостей трав, до мистецтва впливу на людей словом. А ще він почав у собі відчувати, образно кажучи, «койотячого батька»: звичайно, койотів у Бразилії не було, натомість ліси кишили зміями, Балтазар неймовірно швидко і легко опанував науку про змій та лікування від їх укусів» [10, с. 84].*

Габріель так само, як і Марушка швидко зрозумів, що Никитка не той за кого себе видає. І коли такі підозри з'являлися у громади, то він все зробив для того, щоб відвести від товариша біду: *«Габріель відразу ж розкусив його, однак ревно оберігав падре від будь-яких підозр і критики з боку громади. Мешканців Нової Австрії він переконував, що це сам Господь Бог Вседержитель послав їм*

його, і значить, був у цьому якийсь сенс» [10, с. 89]. Він усіляко переконував громаду у тому, що Балтазар дуже обізнаний падре: «Чи ж не хочеться Вам після його проповідей жити і працювати? Хочеться? Отож-бо! Та без нього ви давно б завили серед цих хащів, комарів, гадюк і нещадного сонця» [10, с. 89]. Балтазар відчув підтримку та силу віри в нього поважної людини це й надало його діям і вчинкам упевненості.

Падре Балтазар розумів, що його нового товариша приваблювало у ньому не розум і начитаність, а саме відчайдушність: *«В Балтазарові Габріеля приваблювало те, чого бракувало йому: здорового вродженого авантюризму» [10, с. 86].*

Взаєморозуміння між Габріелем і Балтазаром формувалося на основі їхньої схильності до авантюризму. Никитка мав уроджений авантюризм, а його товариш *«набутий, і не здоровий, ... «книжковий»» [10, с. 86].* Габріель з дитинства читав книжки, постійно уявляв на місці головного героя себе і мріяв про те, що коли стане дорослим зможе робити так само, а Никитка з дитинства вже робив це, а не мріяв.

Габріель-Рудольф розумів, що для керування колонією Нова Австрія йому необхідний авантюрист із вродженою кмітливістю, винахідливий та розумний, спостережливий відчайдуха. І він його знайшов – це був Никитка.

Новий товариш Никитки виявився дуже уважним до нього. І вже після першої втечі Габріель спробував обережно розпитати товариша про причини такого рішення: *«Підпоївши молодого священика, Габріель поставив питання руба: що тобі такого зробити, щоб ти залишився? Перебуваючи напідпитку, падре Балтазар вивів Габріеля на оцей-ось пагорб, де тепер розташувалася його вотчина, і сказав: тут має бути церква і моя хата, не гірша від португальської, тільки українська» [10, с. 80].* Після другої втечі Никитки товариш не сказав йому жодного докору, а лише *«дружній потиск руки, лише дружні чоловічі обійми, лише розуміння в очах...» [10, с. 91].* Рудольф не докоряв своєму товаришеві тому, що розумів, що молодому авантюристові важко жити життям священика, без пригод, постійного ризику та ще й не на

своїй Батьківщині.

Отже, Габріель-Рудольф у громаді Нової Австрії – це ще одна людина, яка відіграє у житті головного персонажа важливу роль. Саме завдяки йому Никитка зайнявся самоосвітою, став стриманим та спостережливим, навчився контролювати свої думки та вчинки.

Уцілому вся громада колонії Нова Австрія сприяла тому, щоб Никитка переродився у падре Балтазара. На кожній своїй проповіді він спостерігав за реакцією людей аби розуміти чи вдається його авантюра: *«Інші люди також відкривали рота, і Никитка впізнав в них тих вдячних слухачів, які заінтриговано слухали його на попередніх його проповідях»* [10, с. 62], *«Окинувши поглядом присутніх, він побачив, що загнуждав їхні погляди, і тепер всі слухачі у нього «на мотузці», яку булрайдер накручує на ліву руку»* [10, с. 64]. Така реакція надихала Балтазара, йому подобалося це і він продовжував далі грати роль падре.

Народ полюбив свого отця, вони пишалися тим, що він не такий як інші священники: *«Шо вотець в нас дуже мудрий! Він побачив світ, він не якийсь там забитий батюшка, шо знає лише по книзі шо казати!»* [10, с. 69]. Громада переконала його в тому, що він саме той, на кого вони чекали.

Авантюра Никитки привела його до того, що він сам настільки прив'язався до своєї громади, що коли вдруге спробував втікати з колонії, то відчував, ніби у нього на шиї довгий каучуковий шнурок, який прив'язаний до берега. Саме цей шнурок під назвою любов і тривога про свій народ не дали Балтазарові втекти з Нової Австрії: *«Він відчув, неначе довгий каучуковий шнурок прив'язав його до берега, шнурок був еластичним, спершу він розтягнувся, і це було весело, однак невдози він напнувся до межі, і був готовий луснути. Він тягнув його назад, до берега, до Паранатви»* [10, с. 89-90].

Саме громада колонії Нова Австрія повернула Балтазара назад у поселення: *«Пізніше падре «укорінився» в Новій Австрії, і вся його нова «нерухомість» – і церква, і дзвіниця, і власний дім, і школа, і притулок для вагітних, і сад, і город, фармація, конюшня, пасіка, і навіть певною мірою*

тартак – все це прикувало його ланцюгами до церковної гори, зробило його немобільним. І справа не лише в будівлях, за якими потрібне було пильне око, справа в громаді, яку він тримав у руках» [10, с. 139].

За п'ятнадцять років проживання у колонії Нова Австрія Балтазар полюбив громаду, а вона прийняла його як друга: *«Балтазар роззирнувся на хлопців, що працювали на тартаку, вони душилися від сміху. «Ах ви шалонаї! – подумав був Балтазар, щоправда, без злості, а з певною долею втіхи: якщо вони кепкують над ним, вони визнають його за свого – такого грубого, неотесаного, з натрудженими руками і головою, не забитою різними інтелігентськими премудростями» [10, с. 159-160].*

Балтазар заради здоров'я своєї громади навчав їх відрізнити отруйних змій від неотруйних, а також робив протиотруту не жаліючи свого здоров'я, оскільки не раз сам труївся поки робив ліки: *«Балтазар не раз сам труївся, поки вивів ідеальну формулу контравинино і розробив систему прийому всередину...» [10, с. 132].*

Він став вірно служити громаді, яка завжди йому віддячувала любов'ю. Балтазар зрозумів, що він потрібен людям, він не має права їх обманювати та залишати без захисту.

Отже, головний персонаж, який відзначався авантюризмом, під впливом оточення, у яке він потрапив випадково, самоорганізувався. Він принципово змінив свої життєві позиції та погляди. Підтримка та повага до нього людей виявилися потужним засобом у приборканні авантюрних задумів головного персонажа. Письменниця акцентувала увагу на важливому процесі переродження головного персонажа, котре виявилось ефективним не тільки для нього, а й для колонії Нова Австрія.

3.3. Місія українського емігранта в Бразилії

Засновником колонії Нова Австрія громада вважала Габріеля, оскільки той *«купив тут землю і постановив, що тут буде Австрія, тіко не та стара, а нова»* [10, с. 71], і саме він назвав її так. Українські емігранти у цій колонії всіляко намагалися зберегти традиції, звичаї материкової батьківщини.

Габріель розумів, що для створення ідеального суспільства потрібно багато зусиль, тому він завжди обмірковував свої дії та не соромився просити допомоги: *«Той Габріель – дуже вчена людина. Він усьо робить не просто так, а з інженерами: і хати ставлять по плану, і кольонію забудовують не як кому сі схоче, а по науці. Тому і діло в нас іде справжно, файно, не як у інших руських колоніях»* [10, с. 71]. Засновник поселення усіляко сприяв тому, щоб мешканці Нової Австрії не відчували ностальгії за своїми рідними краями, а тому потурбувався, щоб у них був священник, адже добре знав, що українці набожні.

Місія ж Никитки полягала у тому, щоб реалізувати мрію Габріеля про ідеальне суспільство, в якому всі будуть щасливі, радісні. А Бразилія для українських емігрантів стане справжнім раєм.

Габріель та Балтазар ставилися відповідально до відбору людей, які будуть жити у колонії, намагаючись відібрати порядних, чесних та роботящих громадян.

Вони визначили критерії за якими класифікували мешканців, а головне на що звертали увагу – *«Це мали бути господарі з добрим трудовим загартуванням, психологічно стійкі, чесні і не схильні до депресії люди»* [10, с. 95].

Спостерігаючи за життям громади, вони миттєво реагували на будь-які зміни у її житті. Так, наприклад, коли вони помітили, що люди у Новій Австрії перестали співати, то їх це занепокоїло, оскільки вони вважали, що німа громада – це поганий знак. Тому були змушені вжити заходів для вирішення цієї проблеми та наважилися прийняти сім'ю Кузиків, які написали листа у віршовій формі з проханням дозволити їм мешкати у колонії Нова Австрія.

Однодумці не помилилися, оскільки після переїзду сім'ї вони зрозуміли, що саме такої співучої родини не вистачало колонії.

У кінцевому результаті вимогливість падре та Рудольфа до підбору мешканців не була марною. Новоавстрійці змогли дуже швидко розбагатіти у перші роки імміграції, а причиною цього була їх працьовитість. Вони цілими сім'ями збирали листя ерви, *«яке згодом на фільварковому дворіщі спражувалося над вогнем, а потім сушилося у спеціальній громадській ступі»* [10, с. 97]. Але єдиною проблемою було транспортування товару на ринок. І знову ж кмітливі мешканці колонії знайшли вихід із ситуації, вони *«за рік купили в кредит у італійців кілька пар волів, і справу було вирішено»* [10, с. 97].

Отже, сформована громада колонії функціонувала як єдиний організм, а мета Рудольфа та Балтазара була досягнута. Їм вдалося створити унікальне об'єднання в якому українські емігранти жили дружно.

Дбаючи про населення колонії, Габріель Рудольф та падре постійно намагалися вдосконалювати та розширювати Нову Австрію. У Габріеля Рудольфа виникла ідея створити установу для молодих дівчат, які *«потрапили в халеу незапланованої вагітності»* [10, с. 100].

Русинські дівчата привертали увагу своєю зовнішністю, відповідно їх брали у найми не для роботи, а для окраси. Ці молоді дівчата змушені були йти на заробітки в бразильські домівки, знаючи, що їх там може очікувати, задля врятування своєї родини від голоду. Батьки добре знали та розуміли за що вони отримують великі гроші. Однак, коли йшла мова про виживання цілої сім'ї, то принципи моралі відходили на останній план.

Молоді русяві красуні утримували свої родини, допомагали виплатити кредити. Усе це непокоїло Габріеля. Спершу Балтазар їздив по чужих колоніях і спілкувався з батьками дівчат аби ті не віддавали їх у найми, але це не приносило ніякої користі.

Тому, вони з Габріелем вирішили створити притулок «Надія», який став би *«експериментальним майданчиком для виховання мам та дітей нового типу»* [10, с. 101]. За цією ідеєю діти мали стати основою для ідеального суспільства, яке буде створене у колонії Нова Австрія, а потім пошириться на територію Південної Америки.

Габріель та Балтазар обміркували та вирішили, що притулком буде керувати Рената – сестра-вербістка, яка буде лояльною до *«м'якої русинської душі»* [10, с. 102].

Отже, таке рішення свідчить про те, що організатори колонії усіляко переймалися майбутнім дівчат, прагнули створити такі умови, щоб уберегти їх від моральної деградації.

Для того, щоб Рената залишилася у колонії Нова Австрія та стала директором притулку «Надія», Габріель облаштував так акушерську кімнату, що сестра аж підскочила з радощів, коли її побачила. Зрозуміло, що Габріель Рудольф переймався успіхом їх справи та відповідно доклав максимум зусиль аби все вийшло.

Габріель мріяв, що поряд із притулком *«для вагітних матерів буде притулок для дітей, народжених ними»* [10, с. 107]. Він мав ідею розробити педагогічну систему для виховання дітей особисто. Габріель кілька місяців вивчав необхідну літературу аби реалізувати свою благородну ідею: *«Педагогічна програма Габріеля передбачала, що виховна робота з дітьми за його програмою має починатися з однорічного віку, а от перший рік їхнього життя мав би бути продуманим і спланованим Ренатою»* [10, с. 107]. Однак сестра не була згодна з рішенням Рудольфа. Це питання залишилося не вирішеним, але Габріель Рудольф працював над ним.

Падре Балтазар та Габріель вважали, що *«зачинателем новоавстрійської породи буде саме представник чоловічої статті»* [10, с. 106]. Однак їх мрії та сподівання зруйнувала незнайома дівчина, яка народила трьох дівчат.

Засновники колонії переймалися та намагалися вирішити всі неприємні ситуації, у тому числі й народження незнайомою дівчиною немовлят. Вони не

могли допустити, щоб у їхньому зразковому суспільстві народжувалися безбатченки: *«Детективне розслідування щодо встановлення особи незнайомки, яка порушила мирне, урівноважене життя Нової Австрії, Габріель хотів доручити Зюзьо Вишнєвському – колишньому нишпорці зі Львова»* [10, с. 116-117].

Тобто падре Балтазар та Габріель Рудольф не лише переймалися умовами життя населення колонії, а й слідкували за подіями, які траплялися і намагалися вирішувати їх оскільки розуміли, що це могло б призвести до непередбачуваних наслідків та поширення пліток про саму колонію.

Падре та Рудольф взяли на себе ще одну місію – це створення шлюбних пар у колонії Нова Австрія.

Балтазар, підтримуючи ідею свого товариша про суспільство вищого гатунку, *«був переконаний, що шляхом планованої, продуманої шлюбної політики можна добитися вищої якості «новоавстрійської раси»»* [10, с. 118]. Тому він завів зошит у якому фіксував характеристики окремих осіб і з цього формував психологічний портрет з мешканців на майбутній шлюб.

Рекомендації падре батьки та молоді особи приймали без будь-яких заперечень. Але були й такі, як Зюзьо та Ганна Зворич, які чинили опір. Балтазар та Габріель Рудольф, вірячи у свою ідею, були змушені вжити заходів: *«Габріель настрахав Зюзю, що відбере в нього детективне бюро, у разі, якщо він не одружиться з Заворичихою, а падре запевнив удову, що шлюб із Вишнєвським – то воля Божя»* [10, с. 120]. Вони вважали, що вольовий характер Ганни зможе виправити гультая Зюзьо. Так воно і сталося: *«Зюзьо прийняв роль підкаблучника, зовсім не шкодуючи за своїм холостяцьким минулим, від якого боліла печінка, репала голова, йшов сморід від тіла, а в мозку панували суїцидальні думки»* [10, с. 122].

Ці чоловіки також переймалися здоров'ям та гігієною мешканців колонії Нова Австрія. Завдяки своїй відповідальності, дбайливості та працелюбності вони змогли зробити так, що гігієна емігрантів була піднесена *«на високий рівень, тут люди майже ніколи не слабували на розлади шлунку»* [10, с. 130].

Падре Балтазар слідкував за дотриманням гігієни не лише новоавстрійців, а й мешканців сусідніх колоній. Він знав, що через важку працю, незнання та бажання скорішого одужання люди не дотримувалися рекомендацій падре щодо дози ліків, тому *«падре примушував їх ходити до нього регулярно, крапав їм краплі»* [10, с. 130].

Балтазар вивчав та експериментував із виготовленням ліків, мазі для українських емігрантів: *«Взагалі мазі падре Балтазара користувалися великою популярністю не лише в Новій Австрії, не лише в русинських колоніях, а й на багатьох кілометрів навсеред»* [10, с. 128]. Він постійно вчився та експериментував. Всі свої дослідження він проводив на собі: *«він любив експериментувати з рослинами, пробував щось на собі, записував свої враження»* [10, с. 129].

Нова Австрія через своє територіальне розташування та кліматичні умови була переповнена різними зміями. Через це *«з усілякими укусами у цій місцевості була велика халепа»* [10, с. 131]. Тому Балтазар *«навчав людей, як відрізняти отруйні від нешкідливих»* [10, с. 131] змій. Він не лише вчив людей розрізняти змій, а й намагався винайти ліки від отрути *«практикував інший – внутрішній – засіб від укусів, що називалося по-бразиліанськи контравинино»* [10, с. 132]. Його спосіб лікував *«від усіх типів укусів – змій, павуків, комарів»* [10, с. 132]. Для того, щоб винайти ідеальну формулу контравинино він проводив всі експерименти на собі і через це не раз труївся. Натомість винайшов ідеальну формулу та систему прийому ліків.

У такий спосіб падре своєю працьовитістю та цікавістю прославився *«далеко за межами своєї округи не лише як майстер помад, а й як спеціаліст з виготовлення протиотрут»* [10, с. 132]. Для цього він багато працював та вивчав усі корисні властивості лікарських рослин. Падре мав свій город, на якому вирощував потрібні рослини для виготовлення ліків. Він *«частину лікарських трав збирав у лісах та по берегах річок, часом пробував пересадити на свій городець – деякі приживалися, проте не всі»* [10, с. 129]. Балтазар *«надавав перевагу все ж таки «диким зелам»»* [10, с. 129] через те, що ті

рослини, які приймалися у нього через деякий час втрачали свою ефективність. Оскільки йому не завжди вистачало часу збирати самостійно трави він домовився з місцевими індіанцями, які приносили йому їх.

Балтазар, намагаючись удосконалити свої вміння у цій справі, переймав досвід у бразильців та індіців. Так, один із бразильців навчив його позбуватися екзем, бородавок, чужорідних наростів, раку шкіри за допомогою неторканої землі за якою падре ходив сам, оскільки не довіряв у цьому нікому. Один індіанець, який відвідував церкву навчив Балтазара за допомогою дикого сорту банана лікувати людей від укусів змій: *«пішов у хащі, де росли дикі банани, втяв ножем листя, зібрав на лезо сік, приклав ножа до розбухлої, як колода, почервонілої ноги, а потім обгорнув листком банана»* [10, с. 131].

Таким чином, падре Балтазар переймався здоров'ям та життям своїх підлеглих і для цього намагався зробити все аби життя українців у колонії Нова Австрія було безпечним.

З часом колонія розросталася територіально: *«Було приєднано незайняту сусідню територію, зараз там ішли роботи по прорубуванню бічних доріг і попереднього облаштування нової лінії... Додавали ще дві русько-польські лінії, практично, хутори, розташовані вздовж кілька кілометрової дороги, що вела з Нової Австрії до найближчого містечка»* [10, с. 147]. Габріель планував шукати нових громадян колонії для проживання та роботи на цій території.

На одному із поселень, які були приєднані до колонії проживали ремісники-столяри. Габріель мав намір переманити мешканців у колонію Нова Австрія. Йому довелося *«довго переконувати мешканців Лінії Вінчіум у тому, що в Новій Австрії їм житиметься значно краще: вони матимуть безкоштовний хліб, борошно, каву, мате, мед»* [10, с. 147]. А ще Рудольф пообіцяв збудувати для них наймодернішу майстерню. Недовго думаючи, вінчіумські майстри переїхали оскільки знали, що у колонії Нова Австрія найкращий тартак у всій окрузі та їм обіцяли безкоштовний транспорт для перевезення та нову майстерню.

Обіцянки Габріеля були виконані. За два місяці була збудована меблева

майстерня на новоавстрійській території та навіть *«було виписано два верстати і кілька наборів висококласних столярних інструментів з Відня»* [10, с. 149].

Індіанцям, які проживали поруч новоавстрійської колонії та ходили на службу до падре Балтазара подобалося все те, що відбувалося у колонії тому вони навіть просилися у їхню громаду.

Отже, українські емігранти на землях Бразилії зуміли реалізувати свою давню мрію про ідеальне суспільство. Окремі члени колонії Нова Австрія виконали по суті універсальну місію – створили мікродержаву, в якій громадяни почували себе у безпеці. Нова Австрія стала зразком для наслідування не тільки для емігрантів з інших країн, а й для місцевого населення, яке із неабияким інтересом спостерігало за життям української громади на чужині. У такий спосіб М. Гримич презентує універсальну місію українців у світі, котра полягала у тому, щоб презентувати землеробську культуру та її визначальні принципи: співдружність, колективність, працелюбність та наполегливість.

3.4. Художня інтерпретація повсякдення емігранта

Якщо звернутися до сутності поняття «повсякденність», то воно тлумачиться у такий спосіб: *«повсякденність – це те, що буває кожного дня, щодня; щоденність»* [51]. Щоденне життя українських емігрантів було дуже насиченим та сповненим усіляких несподіванок. Тож спробуємо дослідити те, як письменниця художньо осмислила щоденність головних персонажів роману.

Щоденне життя Никитки спочатку обмежувалося звичайним та усталеним життям фазендейрів, від яких він згодом втік: *«Хоча хтозна, що його там чекає – може такі самі фазендейро, як оці, що женуться за ним і намагаються вцілити в нього з рушниці»* [10, с. 4].

Після того як Никитка опинився на території колонії Нова Австрія він на новий лад організував своє життя. Зі старої та запусненої хати він зробив затишне та охайне житло. Оскільки він став шанованою людиною в колонії, то

група усіяко допомагала йому організувати його щоденне життя. Так, у падре була власна куховарка. Згодом його життя у колонії було безтурботним:

«Після жахливого дня, ні – після жахливого тижня, та й навіть не тижня, а року, відтоді, як він втік з Клондайку, а може з того часу, як наклав п'ятами з батькової ферми, – це був перший спокійний, майже райський ранок» [10, с. 20].

Падре чітко дотримувався правил гігієни тіла, а тому кожного ранку купався на озері: *«Никитка роздягнувся по пояс і обмився холодною водою, розтершись полотняним рушником» [10, с. 24], «Трохи освіжившись у такий спосіб, він ліг у воду при березі і став дивитися на невеличкий водоспадик, що розколючував під собою руду глину» [10, с. 44].* Окрім купання на озері, він щоденно мився, хоча умови не завжди були зразковими: *«.. похлюпався в мисці з водою, зайшов до хати, втираючи грубим шматком полотна» [10, с. 55].*

Щоденним та обов'язковим був сніданок, який складався з кави або обідньої юшки. Після сніданку падре день у день вчив службу Божу, порядок організації літургії, читав уголос Святе письмо. Так було організоване щоденне життя головного персонажа.

У вільний час падре Балтазар відвідував місцеві зібрання та свята, на яких разом з новоавстрійцями пив та веселився: *«Учора парафіяни на честь першої служби Божої зорганізували фесту, тобто празник – з пирогами, голубцями, борщем, киселем, товченою картоплею зі шкварками» [10, с. 43].*

Після знайомства Никитки з Габріелем Рудольфом повсякдення авантюриста змінилося. Він почав займатися самоосвітою, а ще він навчився по-особливому сприймати навколишній світ: *«Вони милувалися цією фантазмагорією кольорів, неспішно попиваючи каву з білим, щойно випеченим донною Розою хлібом, ведучи розмови про всяку всячину» [10, с. 75].* Буденні справи перетворилися на особливу процесію, яка надихала падре.

Згодом він став смакувати щоденним життям: *«Балтазарова спальня була обернена на схід, він любив, прокинувшись уранці від співу пташок, оглянути з вікна «свої володіння»: на очищеній від лісу галявині на верхівці пагорба на*

відстані в п'ятдесят метрів красувалася церква з невеличким цвинтарем при ній, з іншого боку була невеличка амбулаторія, де Балтазар надавав першу медичну допомогу своїм парафіянам і заїжджим відвідувачам, з іншого входу в цю будову розташувалася однокімнатна школа, де падре вів навчання для дітей» [10, с. 77-78]. Усе це складало сенс життя головного персонажа.

Постійні щоденні справи на благо мешканців колонії урізноманітнювали буденність падре, який почав активно опікуватися облаштуванням притулку для емігрантів під назвою «Надія»: «Габріель аж зітхнув з полегшенням: хто-хто, а сестра Рената знається на цих справах: якщо вона так підстрибнула,— отже він обставив самого Германа Блюменау, якій у 1850 році заснував колонію в бразильській пуці, поселивши там сімнадцять колоністів, привезених з Німеччини!» [10, с. 103].

Після відкриття притулку Балтазар з Габріелем проводили свої дні у розмовах про першу дитину, яка повинна була народитися: «Матір'ю першої «дитини майбутнього» стане чудова кандидатка – Олена Фирсів з Прудентополіса» [10, с. 105].

Кожен ранок Балтазара починався з вранішньої служби для молодих матусь у притулку «Надія»: «Свистком Рената супроводжувала дівчат до ванни, де вони вмивалися і чистили зуби, а потім вервечкою йшли до каплички, де падре проводив для них вранішню службу Божу» [10, с. 108].

Однак буденність Балтазара та Габріеля ставала все веселішою саме з відкриттям притулку. Однієї ночі до їхнього притулку прийшла незнайома дівчина, у якої почалися перейми: «Ледь склепивши повіки, Балтазар з Габріелем підхопилися зі своїх ліжок від галасу, що зчинився за вікном...Вона пояснила, що сестра Рената разом з жінкою Цекла Меланкою зараз перебувають в акушерському пункті разом з дивною гостею, що взялася нізвідки і мало не народила дитину на порозі «Надії»» [10, с. 108-109]. Події з породіллю чимало додали клопотів падре. Після народження дівчаток у притулку падре починав свій ранок із вислуховування того, як справи у немовлят, а вже після того займався своїми справами: «Наступного ранку падре

Балтазар устав свіжий, з приємністю відслужив вранішню відправу в капличці притулку, вислухав новини про добрий стан здоров'я і хороший апетит новонароджених і вирішив, що сьогодні якраз гарна нагода зайнятися улюбленою справою – привести в порядок клаптик городу з лікарськими травами і попрацювати у власній лабораторії з виготовлення ліків» [10, с. 126].

Своє щоденне буття падре урізноманітнив ще однією справою, суть якої полягала у тому, щоб посприяти молоді знайти пару. Він укладав шлюби за русинськими звичаями, використовуючи один із давніх обрядів «сватання дівки до парубка».

За такий довгий час, який прожив Балтазар у колонії він докорінно змінив свій побут. У нього з'явилися справи, які стосувалися збирання лікарських трав, на які витрачав значну частину свого часу. Згодом він навіть «...пробував пересадити на свій городець – деякі приживалися, проте не всі» [10, с. 129].

У вільний від служби час Балтазар приймав хворих, вчив жителів новоавстрійців відрізняти отруйних від неотруйних змій. Спілкувався з індіанцями та обмінювався з ними секретами лікуваннями.

У період дощів у Бразилії падре проводив свій час з книгами. Він читав їх, а на це його надихала присутність Габріеля.

Балтазар час від часу виходив працювати разом із новоавстрійцями: *«Падре подумав, що непогано було б трохи зайнятися фізичною працею, тому перевдягся в «холопський одяг» і пішов на тартак, де лежали колоди, готові до розпилювання і подальшого просушування» [10, с. 155-156].*

Мешканці колонії Нова Австрія у повсякденні дуже тяжко працювали усією громадою для спільного добробуту: *«Щоб розчистити ділянку від лісу, треба вкласти в сотні разів більше праці, ніж у Канаді... Корчувати ліс – справа безнадійна. Чоловіки рубають дерева, а решта – випалюють вогнем і місяцями длубають, длубають пеньки і коріння» [10, с. 30-31].* Щоденна праця на землі була дуже виснажливою, бо *«Коней запрягають і то, між тими коріннями ворют. Два коня впрягають у плуг. Хлоп іде ззаду, а плуг скаче по тих пеньках і коріннях і страшно нищить наших людей – уривають собі*

м'язи» [10, с. 31].

Новоавстрійці, довго та тяжко працюючи на землі у колонії, винайшли спосіб обробки землі: *«Тут того дерева, хоч повіся!... То ми його палимо. А після того земля м'якусінька! І родить, як не в себе!»* [10, с. 32].

Згодом мешканці колонії помітили на своїй багатій на рослинність землі ерву завдяки, якій вони дуже швидко розбагатіли: *«Новоавстрійці цілими сім'ями виходили на збирання листя, яке згодом на фільварковому дворіщі спражувалося над вогнем, а потім сушилося у спеціальній громадській ступі»* [10, с. 96-98].

Дуже тяжко працювали столяри з містечка Лінія Вінчіум. Вони мали примітивну триметрову конструкцію, яка слугувала їм робочим місцем: *«Після того, як зрубали пінбор, на ньому обтинали гілки, потім піднімали колоду, клали на цю конструкцію паралельно до землі, закріплювали так, щоб вона не совалася під час пиляння. Колоду різали два робітники: один стояв нагорі, другий – унизу, тримаючи вертикально довжелезну пилку за спеціальні держакі. Стовбур починали пиляти, рухаючи від одного кінця колоди до іншого. Власне, пиляв той, що стояв унизу, а той, що був нагорі, лише направляв пилку»* [10, с. 148]. Згодом вони переїхали до колонії Нова Австрія та їх робота стала не такою важкою, оскільки для них збудували тартак та виписали два верстати, що дуже полегшило їхню працю.

Кожен мешканець колонії знав своє місце і рід занять. Щоранку вони приступали до виконання своїх справ: *«...тільки-но піднімалося сонце, по колонії, немов кров по кровоносних судинах, розтікалися мешканці, прямуючи на роботу – хто в поле, хто на млин, хто на тартак, хто до лісу на збирання герби, хто до громадських ступ – де вона сушилася...»* [10, с. 150]. Після затяжних дощів у Бразилії мешканці знали, що як тільки погода налагоджується треба починати працювати, адже їх добробут залежав від результатів їхньої праці: *«Тільки-но дощ ущух, і поки сонце просушувало землю і рослинність, робітники пилорами вже змащували маслом механізми, регулювали колесо, що оберталося енергією річкової води, скочували колоди докупи* [10, с. 156].

Новоавстрійська громада не завжди тяжко працювала. Інколи вона відпочивала на свята, а ще на честь першої служби, яку провів Балтазар: *«Учора парафіяни на честь першої служби Божої зорганізували фусту, тобто празник – з пирогами, голубцями, борщем, киселем, товченою картоплею зі шкварками»* [10, с. 43]. Інколи у колонії була фієста *«на честь празника святого Николая»* [10, с. 67].

У колонії Нова Австрія дуже цінували кулінарні здібності Крихітки-Маврихітки. Вона мала неймовірний талант щодо відбору трав, які надавали будь-якій страві особливий смак. Щодня вона збирала прянощі, принюхувалася до них і відбирала найзапашніші. На деякий час вона забувала про ці рослини, а згадувала лише тоді коли починала куховарити: *«кожен раз додаючи в одну й ту саму страву різну травичку, яку сама ж і збирала... І зупа виїде знаменита»* [10, с. 25].

Кулінарними здібностями відзначалася і Роза, яка вміла також імпровізувати у приготуванні їжі: *«Взагалі видів м'ясив у сопі має бути не менше п'яти – Роза додавала перемелену свинину і яловичину, а також німецьку вудженину, придбану в Блюменау, населеному німецькими і австрійськими колоністами»* [10, с. 99].

Українські емігранти в колонії чимало рецептів перейняли з інших країн: *«Меланка у своїй молочній страві застосовувала різні рецепти. Перший – «старокрайовий»: вона до кислого молока додавала солодке, і тоді кінцевий продукт виходив не квасним. Решти рецептів вона навчилася в італійців з Флоріанополіса. Вона варила сир, і в неї виходили гарні кульки, плесканки, косички різних кольорів – білі, жовтуваті, поцятковані зеленим (це з травками), або червоним (це з перцем) чи чорним (це з кмином). На смак сирні вироби були солонкуваті, солоні і дуже солоні – «як ропа», на дотик – м'які й тверді, такі, що кришаться, монолітні...»* [10, с. 115].

На святах мешканці готували їжу гуртом, розподіляючи між собою обов'язки, які всі чітко виконували: *«Поки одна група новоавстрійських чоловіків на спеціальних столах різали великі шматки м'яса на менші і*

настромлювали їх на патики, поки інша чоловіча група робили солонину, жінки варили у лятах кістки на розсіл для борщу» [10, с. 145].

Якщо ж говорити про помешкання у новоавстрійців, то спочатку воно було побудовано так аби дах був над головою: *«Це була досить простора хатина, збита з дощок, між якими зяяли незашпакльовані шпари. Вікна були незасклені і закриті ставнями» [10, с. 17],* але згодом після тяжкої та довгої праці господарі змогли відбудувати собі кращі домівки: *«Щоб не долівка, а дерев'яна підлога, щоб її щілини зашпакльовані, і щоб варанда була, та щоб різьблена, і щоб мансарда була така висока, аби не схилити голову, аби не вдарятися об балки» [10, с. 81].*

Габріель особисто приклав великих зусиль, аби житло Балтазара було не гіршим від інших: *«проектуючи дім для падре (з прицілом також і на своє перебування в ньому), він зробив його з колонами, як у старих маєтках плантарів і фазендейро» [10, с. 165].*

Мешканці колонії відбудували церкву для падре, до якої приходили кожної неділі на службу. Вони збудували для нього не лише церкву, але й дзвіницю, власний дім, школу, притулок для вагітних, сад, город, конюшню, фарвацію, пасіку. Церкву вважали раєм у Новій Австрії.

Церква мала спіралеподібні колони, які були оздоблені гірляндами із екзотичних квітів. Баня церкви нагадувала *«небесне склепіння і прикрашена сонцем, головками херувимів і зірочками» [10, с. 163].* Іконостас у церкві був *«триярусний, вкритий позолотою. Посередині – Царські врата» [10, с. 164].* Різьбярі оформили їх рослинами та птахами.

Стіни церкви прикрасили *«...розписами сюжетів із Нового завіту. Ось тут у нас зображення сюжетів Старого Заповіту «Манна небесна», «Первосвященик Аарон», «Святкування ізраїльтянами першої Пасхи», «Тайна сповіді», «Поклоніння царів земних Царю Небесному»...Тут у нас сцена Кінця світу»» [10, с. 164].*

Отже, повсякденний життєсвіт емігрантів у колонії Нова Австрія тісно був переплетене із духовним життям. Тілесно-предметне переживання

дійсності було максимально естетизоване у жителів колонії. Практики буденного в українських емігрантів носили колективний характер, були чітко регламентовані.

Висновки до третього розділу

Отже, аспектний аналіз роману М. Гримич «Падре Балтазар на прізвисько Тойво» дав можливість визначити специфіку інтерпретації художнього образу українського емігранта.

Помічено, що українські емігранти на землях Бразилії зуміли реалізувати свою давню мрію про ідеальне суспільство. Окремі члени колонії Нова Австрія виконали по суті універсальну місію – створили мікродержаву, в якій громадяни почували себе у безпеці. Нова Австрія стала зразком для наслідування не тільки для емігрантів із інших країн, а й для місцевого населення, яке із неабияким інтересом спостерігало за життям української громади на чужині. У такий спосіб М. Гримич презентує універсальну місію українців у світі, котра полягала у тому, щоб просувати землеробську культуру та її визначальні принципи: співдружність, колективність, працелюбність та наполегливість.

Відзначимо, що письменниця представила систему основних рис головного персонажа у координатах причинно-наслідкових зв'язків, тобто обґрунтувала усі його дії та вчинки у тісних взаємозв'язках з основними рисами характеру. Усе це свідчить про авторську симпатію до головного персонажу твору та її бажання усебічно презентувати унікальний образ українського емігранта.

З'ясовано, що повсякденний життєсвіт емігрантів у колонії Нова Австрія тісно був пов'язаний з їхнім духовним життям. Мешканці колонії щоденно і багато працювали аби мати усе необхідне. Їхнє життя було чітко регламентованим та збалансованим, вони колективно вирішували усі справи, приймали рішення. Саме щоденна згуртованість зміцнила громаду Нової Австрії.

ВИСНОВКИ

Відзначимо, що еміграційний текст у зарубіжній літературі позначений певним оптимізмом та бажанням показати те, як персонаж емігрант може самореалізуватися. Так, емігрант у творах зарубіжної літератури шукає в іншій країні нових можливостей, він прагне знайти комфортні умови для свого проживання, він мандрує, насолоджується життям, пізнає нову культуру. Для європейського емігранта інша країна – це країна, де він прагне реалізувати свою мрію, де він знаходить нових друзів, відкриває в собі нові здібності та вміння.

В українській літературі тема еміграції українців культивується вже понад сто років і зазнала помітних змін. Так, сучасна українська література все менше акцентує увагу на причинах еміграції українців за кордон, а все частіше описує способи влаштування нового життя за межами батьківщини. Образи українських емігрантів в сучасній українській літературі проявляють такі основні риси характеру: винахідливість, авантюризм, цілеспрямованість. Вони не тільки їдуть на заробітки, але все активніше намагаються розвинути свої здібності, вміння, підвищити власний рівень освіти. Тож еміграція за кордон презентується як можливість нових шляхів самореалізації.

Сучасні українські письменники все більше занурюються у внутрішній світ персонажів емігрантів, прагнуть показати те, як відбуваються психологічні колізії та роздвоєння, котрі переживають майже всі емігранти у перші місяці життя за кордоном.

Отже, аспектний аналіз творів української літератури з точки зору використання прийомів творення художніх образів українських емігрантів дав можливість узагальнити та систематизувати основні тенденції художнього осмислення указаних видів художніх образів у творах літератури. З-поміж групи прийомів моделювання образів персонажів-емігрантів можна виокремити групу інформативно-описових прийомів, завдяки яким вдасться всебічно презентувати історію персонажа емігранта. Це такі прийоми, як: спогад, опис, спостереження, історичний екскурс. Особливої значущості українські

письменники надають історичному екскурсу, який дозволяє представити події у чіткій хронологічній послідовності.

Окрім цього, прийоми внутрішнього монологу головного персонажа емігранта допомагають передати повний розпач та розчарування, а також моральний дискомфорт від перебування на чужині. З допомогою прийому спостереження українські письменники передають дуже вдало психологією емігрантів, вдаючись до невластивої прямої мови, драматизованих діалогів, авторських коментарів.

Помічено, що відбувається своєрідна еволюція пафосу еміграційної теми у творах українських письменників про долю земляків за кордоном: від песимістичного та трагічного нагнітання ситуації до оптимістичного пафосу, котрий утворює перспективи українців за кордоном, демонструє їхню життєву адаптованість, уміння вписуватися у культурний простір іншої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антологія української поезії в Канаді 1898-1973 ; упоряд. Я. Славутич. *Об'єднання українських письменників у Канаді*. Слово. 1975. 159 с. URL : <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2322/file.pdf>.
2. Бордуляк Т. Г. Літературна бібліотека. URL : <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=11440>.
3. Вешелені О. М. Український емігрант «У пошуках щастя» крізь призму художньої прози Зосима Дончука. *Наукові записки. Серія «Історичні науки»*. 2013. Вип. 21. С. 85-89.
4. Волковецька Н. В. Образ успішної людини як проблема самоідентифікації в умовах еміграції. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Філологічні науки*. 2014. Вип. 4. С. 189-196.
5. Глюдз М. М. Поетика і проблематика раннього Ремарка (1920-40 роки). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2010. Вип. 21. С. 142-147.
6. Гнатюк М. І., Шостак О. О. Начерк драми Івана Франка «До Бразилії!» : з історії нереалізованого «еміграційного» тексту. *Слово і час*. 2019. № 3. С. 53-64.
7. Гонюк О. В., Лаптеєва Ю. О. Мотив смерті в романі Марини Левицької «Коротка історія тракторів по-українськи». URL : [file:///C:/Users/User/Downloads/Tkht_2014_17_14%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Tkht_2014_17_14%20(1).pdf).
8. Горболіс Л. «...Здалеку кричу: я – українка!» (за романом Надії Мориквас «Де мій брат?»). *Слово і час*. 2013. № 10. С. 74-83.
9. Грабенко Т. М. Художній тип селянина в оповіданні Грицька Григоренка «Переселенці (З дому і додому)». *Літературознавчі обрії*. Вип. 17.
10. Гримич М. «Падре Балтазар на прізвисько Тойво». Київ : Нова Друк. 2017. 256 с.
11. Гуменна Д. К. Серед хмаросягів. URL : <https://diasporiana.org.ua/wp->

content/uploads/books/530/file.pdf.

12. Дончук З. Будинок 1313. URL : <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11496/file.pdf>.

13. Дончук З. Гнат Кіндратович. URL : <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3723/file.pdf>.

14. Дончук З. Море по коліна : сатирична повість. URL : <https://diasporiana.org.ua/proza/8663-donchuk-z-more-po-kolina/>.

15. Дзик Р. А. Теоретико-художнє осмислення екзилу Юлією Крістевою. *Питання літературознавства*. 2013. № 88.

16. Драган В. А. Соціально-економічне становище Дрогобицького повіту в останній чверті XIX – на початку XX ст. : за матеріалами сюжетної лінії художніх творів Стефана Коваліва. *Східноєвропейський історичний вісник*. 2017. Вип. 5.

17. Карманський П. С. Емігранти. URL : http://ukrlit.org/karmanskyi_petro_sylvestrovych/emihranty.

18. Карманський П. С. Між рідними в Південній Америці. URL : <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/17337/file.pdf>.

19. Качараба С. П. «Бразильський гаразд» Андрія Чайковського : художній вимесил чи історична реальність. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2013. Вип. 48. С. 104-114.

20. Ковпик С. І. Загальнолюдське та національне в образі українського емігранта (на матеріалі роману М. Гримич «Падре Бальтазар на прізвисько Тойво»). *Молодий учений*. 2020. 8 № (84) вересень.

21. Козлов А. В., Козлов Р. А. Азбука літературознавства : навчально-методичний посібник. Кривий Ріг, 2001. 200 с.

22. Короленко В. Г. Без языка. URL : http://az.lib.ru/k/korolenko_w_g/text_0050.shtml.

23. Левицька М. Два фургони. Київ : Факт. 2008. 424 с.

24. Левицька М. Коротка історія тракторів по-українськи ; пер. з англ. О. Негребецький, Київ. : Темпора, 2013. 312 с.

25. Лепкий Б. С. Видиш, брате мій. URL : <http://www.ukrcenter.com/Література/Богдан-Лепкий/20781/Видиш-брате-мій>.
26. Макар Ю. І. Українська діаспора: походження, характер, сучасний стан. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки*. 2007. Вип. 9. С. 9-19.
27. Махно В. І. Дім у Бейтінг Голлов. Львів : Видавництво Старого Лева. 2015. 176 с.
28. Мілош Ч. Родинна Європа ; пер. з пол. Л. Стефановська, Ю. Іздрик Львів : Літопис, 2007. 390 с.
29. Нахлік О. С. Творчість Мануели Гретковської в Україні та Польщі : виклик імперативним дискурсам. *Проблеми слов'янознавства*. 2010. Вип. 59. С. 143-151.
30. Нахлік О. С. Українська перцепція та рецепція прози Чеслава Мілоша. URL : [file:///C:/Users/User/Downloads/Mik_2013_16_5_60%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Mik_2013_16_5_60%20(1).pdf).
31. Олендій О. Гніздо горлиці : роман. Харків. Клуб сімейного дозвілля, 2017. 239 с.
32. Палій О. А. Проблема еміграції в художній творчості (на матеріалі романів Мілана Кундери). URL : [file:///C:/Users/User/Downloads/Mik_2013_16_5_60%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Mik_2013_16_5_60%20(1).pdf).
33. Погребняк О. Образ українців в сучасній чеській прозі. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2016. № 2 (12). С.169-176.
34. Поршнева А. С. Эмигранты и эмиграция в романах Э. М. Ремарка. URL : <http://20v-euro-lit.niv.ru/20v-euro-lit/articles-germaniya/porshneva-emigranti-i-emigraciya-v-romanah-remarka.htm>.
35. Потапенко В. О. На нові гнізда. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Potapenko_Viacheslav/Na_novi_hnizda.pdf.
36. Пресіч О. Пошук нового героя у «канадському» романі Уласа Самчука «На твердій землі» .*Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2011. № 6. С. 82-87.

37. Пресіч О. В. Модель «нового героя» в українській прозі Канади II половини ХХ ст. *Літературознавчі обрії. Праці молодих учених*. 2015. Вип. 22. С. 162-168.
38. Ремарк Е. М. Ніч у Лісабоні. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3904>.
39. Ремарк Е. М. Тріумфальна арка. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3905>.
40. Ремарк Е. М. Час жити і час померати. Люби ближнього твого. Тіні в раю романи ; пер. з нім. ; худож. О. Семякін. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2015. 960 с.
41. Роздобудько І. В. Він: Ранковий прибиральник. URL : <https://www.rulit.me/books/rankovij-pribiralnik-read-374098-1.html>.
42. Рябченко М. М. Квір-ідентичність у сучасній українській прозі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2016. № 1 (26). С. 14-17.
43. Рябченко М. М. Художнє осмислення заробітчанства в сучасній українській прозі. *Літературознавчі студії*. 2015. Вип. 43 (2). С. 195-203. URL : [file:///C:/Users/User/Downloads/Lits_2015_43\(2\)_25%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Lits_2015_43(2)_25%20(2).pdf).
44. Самчук У. О. На твердій землі. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=227>.
45. Секо Я. П. Центральнo-європейський дискурс у контексті дисидентського руху 1980-х рр. *Наукові записки: Серія «Історія»*. С. 43-51.
46. Сидоренко О. В. Свій/чужий простір у романі Марини Левицької «Два фургони». *Філологічні науки*, 2019. № 30.
47. Сняданко Н. Фрау Мюллер не налаштована платити більше : роман. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2013. 303 с.
48. Спілка І. На чужині. URL : <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13676/file.pdf>.

49. Стефаник В. С. Камінний хрест. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=336>.
50. Тарасюк Г. Т. Янголи з України. URL : <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2921597>.
51. Тлумачний словник української мови в 11 томах. URL : http://ukrlit.org/slovnuk/slovnuk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh.
52. Франко І. Я. До Бразилії. URL : <https://www.i-franko.name/uk/Verses/DavnjeJNove/DoBrazyliji.html>.
53. Чайковський А. Я. Бразилійський гаразд. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=10358>.
54. Чапай А. В. Понаїхали. URL : <https://knigogid.ru/books/182183-ponahali/toread>.
55. Черемшина М. Осінь. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=16920>.
56. Шапошнікова К. О. Образ Німеччини у творах Е. М. Ремарка періоду вигнання. *Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики навчання іноземних мов в дослідженнях студентів: збірник статей. Вип. 9. Ч. 2. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2013. 152 с.*
57. Шостак О. О. «Еміграційний» текст української літератури кінця ХІХ століття – початку ХХ століть: традиційне і новаторське. *Вісник Львівського університету. Серія: Філологічна. 2018. Вип. 67. Ч. 1. С. 98-110.*